

Zsolt Péter

**A Civil Világ Magyarországon 2014 után
Egy 10 részes rádióműsor tanulságai**

Riporter, szervező- és szerzőtárs: Péterfi Ferenc
Együttműködő partnerek: Civil Rádió és Méltányosság Politikaelemző Központ,
Médiatámogató: mandiner.hu

TARTALOMJEGYZÉK

A Civil Világ 10 részes sorozata elindul

A műsorindítás hazai apropója

Az orosz kormány konfliktusai a civilekkel

A liberális elit és a társadalom közti értékkonfliktus kialakulása

A hazai politika a nem kooptálható civileket összemosta a rendszerkritikus civilekkel

A Méltányosság Politikaelemző Központ küldetése

A részvételi demokrácia felé vezető út problémája: a kisebbség befolyásoló ereje

A rádiós interjúsorozatunk célja

A „civil társadalom” fogalmának történeti változásai

Arisztoteléstől a XVII. századig

A modern „civil” fogalom születése

Norvég modell: kormánnyal harmóniában – magyar modell: kormánnyal konfliktusban

Még egyszer a rádióműsor céljáról

A beszélgetés közös keretének megteremtése: a society capture

A társadalom foglyul ejtése – society capture

Az ellensúlyok hiánya

Az ellensúlyok kelet-európai megszüntetése „putyinizálással”, „maffia-állammal”

A részvételi folyamatok háttérbe szorítása

Igazodás a hatalomhoz

További leíró fogalmak: „paternalizmus”, „autokrácia”

A csapdába esés

A hatalom legfőbb médiuma a pénz

Nem csak a pénzen keresztül lehet fogva tartani

A foglyul esett társadalmakban csak a politikusnak van tekintélye

Az NGO-knak nem túlhatalma van, hanem kiszolgáltatottsága

Egy harmadik variáció és további finomítások

A zsákmányrendszerre való visszatérés problémája

Ideológiai támogatottság

A rádióműsorok utáni gondolatok

Civil Világ Magyarországon

Zöldek Magyarországon – helyi és globális szinten

Hercegek kibiceit, akik szeretnék, ha komolyan vennék őket

Meg kell tanítani a demokráciát

Jogvédők, akiknek küldetéstudatuk van

Segítő szervezetek, amelyek úgy vezetnek, hogy észre sem veszed

A migráns-válság megoldáskereső katalizátorai, Segítő szervezetek 2.

Érdekérvényesítők, pedig nem is gondolnánk

A civil szektor fejlesztői – politikán innen, politikán túl

Településfejlesztők, akik nem restek a közösségfejlesztéssel kezdeni

Forradalmárok, nővérek, tanárok, Jean d'Arcok

Fontos fogalmak

A Civil Világ 10 részes sorozata elindul

A műsorindítás hazai apropója

2014 nyarán Orbán Viktor miniszterelnök tusványosi beszédében¹ megfogalmazta aggodalmait a Nyugatról pénzelt civil szervezetekkel szemben: sok pénz forog itt, a bennük tevékenykedők fizetése jelentős, és külföldi érdekeket testesíthetnek meg. Vagyis politikai aktivisták ők, akik meg akarják akadályozni, hogy egy nemzeti állam újjászervezése megtörténjék.

Az orosz kormány konfliktusai a civilekkel

Sokan párhuzamot véltek felfedezni az előbbieket és Oroszország Nyugat-ellenes retorikája és civil társadalommal kapcsolatos politikája között. Putyin egy 2003-ban mondott beszédében csak annyit jegyzett meg, hogy nem szereti a külföldről támogatott civileket. Hamar nyomás alá kerültek az EU vagy az ENSZ által támogatottak is, majd néhány év nyugalom után, 2012-ben, mikor Putyin lett az elnök, minden külföldről pénzelt köteles lett volna magát „külföldi ügynökként” regisztráltatni, s ezt kiadványaikon és rendezvényeiken feltüntetni.² Éves auditot kellett volna készíteniük, ami sok szervezetnek meghaladta a képességét. Ezért szinte egységesen meg is tagadták, bíróságokon vitatták az ügyészségi felszólításokat. Az ellenállás miatt a kormány változtatott a szabályokon, majd az igazságügyi minisztérium elkezdte a lajstromozást. A nyilvántartásba vett civil szervezetek terhei nőttek, a velük szembeni ellenőrzések néha indokolatlanul gyarapodtak.

Külön érdekesség, hogy maga az orosz kormány is beszállt az emberi jogi szervezetek finanszírozásába: 3,2 milliárd forintnak megfelelő alapot hozott létre, cserébe azt várva, hogy ezek a szervezetek mondjanak le a külföldi pénzekről. Putyin így próbálta elérni, hogy ezek a szervezetek lojálisak legyenek a rendszere iránt. Egy interjúban az egyik oroszországi emberi jogi szervezet aktivistája azt nyilatkozta, hogy immár költségvetésük 20%-a származik a kormánytól, s ezt a pénzt is szívesen veszik, de magukat továbbra is függetlenek, a hatósági ellenőrzéseket pedig indokolatlannak tartják, hiszen ők csak a bíróságokon aktivizálják magukat, rendőrségi túlkapásokat tárnak fel, sértettek jogait védik. Egyúttal beszélt arról is, hogy van egy tévénező társadalom, amelyiknek fogalma sincs róluk, és van egy internetes, amelyik ismeri őket.³

Hogy a magyar kormány mennyiben támaszkodott az orosz példára, vagy mennyiben volt ez belső konfliktusok és politikai törekvések végeredménye, azt nem tudjuk. Még arra is találunk példát, hogy Amerikában is odafigyelnek a külföldről származó finanszírozókra.⁴ A helyzet azért is érdemel komolyabb vizsgálatot, mert egy politológiaiilag is megragadható változás figyelhető meg: Az elmúlt húsz év liberális paradigmában telt, liberális nézőpontból

¹ <http://mno.hu/tusvanyos/orban-viktor-teljes-beszede-1239645?oldal=3>

² Az oroszban az ügynök, hasonlóképp, mint a magyarban, kémét is jelent.

³ http://index.hu/kulfold/2014/06/15/kulfoldi_ugynokok_az_orosz_civilek/

⁴ Amerikában a külföldi pénzek mozgása a Foreign Agents Registration Actnak köszönhetően egy online adatbázisban átlátható, amennyiben politikai lobbisoportok pénzeléséről, nem pedig civil szervezetekről van szó (<http://www.fara.gov/>). Hogy Norvégia az ottani lobbitorvényt kijátszotta, jól mutatja, noha egy ötmilliós országról van szó, mennyire igyekszik minden téren befolyásolni a világot (<http://444.hu/2014/09/07/amikor-norveg-penzbol-tenyleg-befolyasolnak-a-politikat/>).

fogalmazódtak meg a kérdések, és ez a nézőpont uralta a vitákat is. Most viszont a világhangulat is változóban van.⁵

A liberális elit és a társadalom közti értékkonfliktus kialakulása

Kitapintható, hogy a liberális gondolkodásban az igazságosság lett egyedül a morális ítélezések alapja, az igazságosság pedig ebben a filozófiában (ld. John Rawls) elválaszthatatlanul összekapcsolódik az egyenlőséggel. Ezzel szemben a közösségi gondolkodás hajlamos arra, hogy jogokat és kötelezettségeket eltérően vizsgáljon, a vezetőknek hallgatólagosan megengedjen olyasmit, amit az utca embere magának nem enged meg, és az „amit szabad Jupiternek...” elvet fogadja el, ezzel együtt a társadalmi különbségeket és az eltérő jogokat. Az igazságosság egyenlőségből levezetett meghatározása az évek során egyre inkább elszakadt a tömegektől, miközben egy jelentős tömegkulturális átalakulás is zajlott. A tömegművelés, a tömegkultúra, a szórakoztatóipar sorra szakította át a gátakat; ezt a korábbi nyilvánosság nem viselte volna el. Az értelmiség már nem volt képes meghatározni a „mi helyes és mi helytelen” kérdéseket, a nyilvánosságban olvadni kezdtek a tekintélyek. A morális tekintély egyik utolsó bástyája a jogvédő civil. Az ő legnagyobb támogatói pedig nemcsak Oroszországban, de nálunk is a globális szervezetek.

Az igazságosság és egyenlőség liberális paradigmájához a diszkrimináció-ellenesség társul, míg a közösségi morál nagyon is diszkriminatív, előítéletes és felszínes, érdekes és érdeemtelen szegényekben, etnikai csoportokban gondolkodik, nem pedig a közösség autonóm egyéneiben. A demokráciát egyszerűen többségi akaratként értelmezi, nem zavarja, ha a többséget birtokló legitim politikai erő átgázol egyéneken, közösségeken. A szegénységben az egyén és nem az egész közösség felelősségét keresi.

Nem az a feladatunk most, hogy igazságot tegyünk a kétféle gondolkodás közt, hanem hogy megvilágítsuk miként szakadt e kettő szét, és hogy megállapítsuk, a diszkrimináció-ellenes civil szervezetek inkább egy globális rendszer részévé váltak, míg a politika a közösségi morált populárisabban kiszolgáló helyzetbe sodródott.

A társadalomtudományi útkeresés is mutatja, hogy először – mint az Habermasnál is látszik – a demokratikus fejlődés tekintetében a nyilvánosság civilizációs erejében lehetett reménykedni, majd ez a remény egyre inkább átveddött a kisebb számú civil jogvédőkre, akik még befolyást gyakorolhatnak a politikai folyamatokra.⁶ Habermas deliberatív megoldásának továbbfejlesztői végképp egy szűk körű, nem a nép által választott értelmiségi civil elit kontrolláló lehetőségeit építenék be a törvényalkotásba.⁷ A parlamentek leértékelődése és a demokratikus legitimitáció kiüresedése viszont nem volt betervezve az

⁵ Csizmadia Ervin: Világtársadalom versus nemzetállam (<http://www.meltanyossag.hu/content/files/Vil%C3%A1gt%C3%A1rsadalom%20versus%20nemzet%C3%A1llam.pdf>); Csizmadia Ervin: Politikai fejlődés és pártfejlődés: egy történeti alapú áttekintés, Politikatudományi Szemle, 2015/3, 129–151.o. (http://www.poltudszemle.hu/szamok/2015_3szam/csizmadia.pdf)

⁶ „Habermasnál – írja Pokol Béla – a folyamatos állami döntés megvitatási mechanizmusa jelenti a kommunikatív hatalmat. [Persze, tegyük nyomban hozzá, nem csak ez, de Pokol itt ezt emeli ki.] Ennek révén a mai csökkent értékű demokrácia helyett a minőségibb, deliberatív demokrácia létrejöttében reménykedik.” Pokol szerint viszont épp ez a törekvés válik egyre elitistábbá, a civil szervezeteknek is csak egy töredéke tud ebben részt venni, ráadásul ez a szűk elites csoport a globális médiahatalom támogatását élvez. (A mi levezetésünkben a média – a közösségi média és a bulvár – épphogy a liberális elites csoportok nyilvánosság-dominanciáját számolja föl, és ezzel előkészíti a terepet a kormányzati média popularizálódása számára.) Pokol Béla: Morálelméleti vizsgálódások, Budapest, Kairosz, 2010. 29.o.

⁷ Pettit, Philipp: Depoliticizing Democracy. In: Associations. Journal for Legal and Social Theory. (Vol. 7.) 2003. No. 1. 23–37.o.

elitscsoportok egyeztetési modelljébe. Kelet és Nyugat másként reagál e folyamatokra. Érzésünk szerint a Nyugat inkább a deliberatív állapotok továbbfejlesztése és/vagy a népszavazások felé mozdul, a Kelet pedig a hatalom összpontosításának, a parlament további leértékelésének, a deliberatív eljárások felfüggesztésének irányába, de a Nyugathoz hasonlóan szintén a népre való támaszkodás megoldásait keresi (ld. pl. a nemzeti konzultációt).

A civil szerveződések szerepe a liberális vezérelvek hanyatlásának idején

Amennyiben a történelem vége helyett a demokráciák válságának kora jött el, úgy e válságnak mindenütt köze van a korábbi liberális paradigma kimerüléséhez, és ezen belül is kitüntetett szerepet kap a civil társadalom. Az amerikai demokráciaterjesztés sok esetben már nem katonai eszközökkel, hanem a civil társadalmon keresztül történik. Erre utalnak azok a sikerek, amelyeket a harmadik világban arattak,⁸ vagy Obamának egy 2014. szeptemberi beszéde, melyben azt ígérte, hogy jobban oda fognak figyelni a civilekkel szembeni kormányzati intézkedésekre, köztük a magyarországiakra is. „Amerika – mondta Obama – nemzetbiztonsági kérdésének tekinti, hogy miként bánnak a világon a civilekkel.”⁹

Az egyik interjú utáni fejtegetésben külön is kitérünk a GONGO-kra, mely a government-organised non-governmental organisation betűszava (ld. a fogalommagyarázatot hátul). Az NGO-k GONGOK-ká alakulásának egyik oka a civilek kormányzatok általi támogatása. Ez lehet jó szándékú, hiszen például Norvégiában a Szovjetunió bukása után az a gyakorlat alakult ki, hogy a civilek pénztámogatását sokszorozták meg, míg a pártfinanszírozások csökkentek. Ennek következtében a politikusok, mondja Asle Toje¹⁰, kezdtek átszivárogni a civil szférába. Mi úgy fogalmazzunk, hogy az eredetileg politikára termettek és politikus szerepre vágyók kénytelenek voltak a civilek közt tevékenykedni, mert itt már több befolyással bírtak, mintha a politikusi pályát választják. (A szerző még nem a befolyásolási szándék, hanem a karrierút szokásos állomásaként beszél a politikai és a civil szerep közti átjárhatóságról.)

A hazai politika a nem kooptálható civileket összemosta a rendszerkritikus civilekkel

Orbán Viktor beszéde után, mely egy földrajzilag periférián lévő miniszterelnök reflexiója volt a civil társadalom világban zajló átalakulási problémáira, joggal lehetett feltételezni, hogy annak lesznek hazai, de talán nemzetközi diplomáciai következményei is, és azt sem volt nehéz kitalálni, hogy mindez inkább a konfliktusok kiéleződéséhez, semmint megoldásához vezetnek. Ismert volt ugyanis az orosz helyzet, valamint a korábbi hazai kormányzati lépések és azok következményei; de tudományos megalapozottsággal az is kijelenthető volt, hogy egy civilek és kormányzat közti konfliktus mindenképp csökkenti a társadalmi kohéziót. Tulajdonképpen a civilek akkor nem tudnak hatékonyan működni – írja Sebestény István –, ha nincs valamiféle együttműködésük a kormányzattal, játszanak akár kritikai szerepet, vagy működjenek az állam tevékenysége által le nem fedett területeken.¹¹ Az is valószínűsíthető

⁸ Dezső András: Sierra Leone-i polgárháború, <http://konfliktus.index.hu/sierraegesz.htm> ut. letöltés: 2016.01.02
⁹ <https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2014/09/23/remarks-president-clinton-global-initiative>

¹⁰ Toje, Asle (2013): State capture of civil society, effects of patronage in the Norwegian aid industry, In: Trägårdh, L. - Witoszek, N., Afterword, T., McKibben, B. (ed.): Civil Society in the Age of Monitory Democracy, New York, Oxford Berghahn 269–288.o. http://asletoje.com/pdf_gallery/113.pdf ut. letöltés 2016. január 15.

¹¹ Sebestény amellettt érvel, hogy állam nélkül a civil energiák nem tudnak jól hasznosulni, és hogy az ideális állapotot kétfajta állami berendezkedés hátráltathatja: az egyik a diktatórikus, 'civilfőb', a másik az „atyai gondoskodó.” Ebben a két esetben ugyanis az „állam fékezőleg hat az alulról jövő kezdeményezések kibontakozására. Az előbbi a kényszerű, az utóbbi a kényelmes passzivitás irányába tereli a civileket.” Sebestény

volt, hogy lesznek olyan civilek, akik a kormánnyal és/vagy egymással ellenségeskedő viszonyba kerülnek.

Hogy a civil világ „hidegháborús” állapota kívánatos-e vagy sem, önmagában is lehet tudományos kérdés. Nem kívánatos, mondhatjuk egyfelől, ahogy egyetlen veszekedés sem az, és az egységesség, harmonikusság, a társadalmi kohézió mindenki számára lehet érték. Másfelől viszont az ilyen típusú megosztottságnak lehet az a következménye, hogy akkor is megmarad a nemzeti közösség, ha a vitában a Nyugat-ellenesség igazolódik, és akkor is, ha a Nyugat-pártiság; az egyik esetben az egyik, a másik esetben a másik elit veheti kézbe az ország ügyeit. Vagy úgy is lehet okoskodni, hogy a két elit harca, ha nem is hoz kiegyezést, de eljuttathat ahhoz a felismeréshez, hogy nem is szükséges megváltozniuk, csupán el kell fogadniuk, hogy a szakadék létezik. Ennek is lehet egy olyan következménye, mely a magyar társadalom megmaradását szolgálja, azt, hogy nem tűnik el egy integrált Európában.

A Méltányosság Politikaelemző Központ küldetése

A Méltányosság Politikaelemző Központ küldetésével az olyan szempontok vannak inkább összhangban, amelyek a békítés irányába mutatnak. Ez egy értékválasztás, nem pedig egy tisztán tudományos alapokon álló döntés. Amennyiben a veszekedésnek és a konfliktusok kiéleződésének kívánja elejét venni egy szervezet, a civil világ esetében az ismeretterjesztés eszközt választhatja. Ezért igyekeztünk a rádiós sorozatban azt elérni, hogy maguk a civil szervezetek lássák be: az a kategóriarendszer, mely szerint vannak külföldről pénzelvek, és vannak hazai köldökzsinóron lógók, nem az egyedül lehetséges. Ez a kategorizálás csak abba az irányba vihet el, hogy senkinek sem a tevékenységét magát nézzük, hanem azt, hogy honnan szerezte rá a forrást. Márpedig minél inkább megyünk az önkormányzatok, illetve az egyre kisebb szervezetek felé, távolodván a nemzetközi hálózatokhoz kapcsolódó érdekvédő és a politikai civil szervezetektől, az orbáni kategóriarendszer annál abszurdabbá válik. De ahogy maguk a beszélgetések is megmutatták, nem csupán a globális szervezetek lehetnek nem politikaiak, de a magyar kultúrát terjeszteni akarók számára is lehet hátrányos a politikai kategória, sőt, *horribile dictu* még a magukat politikai civil szervezetként meghatározók is termelnek össztársadalmi értékeket.

A fentiek felismerésére, valamiféle szolidaritás megjelenésére viszont épp a hazai közegben nem lehetett számítani. Inkább a félelem, az óvatos kivárás és a visszahúzódnak munkált. A civil társadalom tagjainak egymás iránti szolidaritása épp azért nem jött létre a tusványosi beszéd után, mert nem is ismerték egymást kellőképp, és mert korábban nem volt köztük párbeszéd. Hogy mindenki csak a maga küldetésére koncentrál, és hogy ez probléma, az az egyik beszélgetésünkön expliciten meg is fogalmazódott. Azon civilek, akiket a hatóságok támadtak, nyilván visszatámadtak, akik meg kimaradtak a konfliktusból, azok hallgattak, a kormányhoz közel állók pedig talán a lehető legnehezebben tudnak eljutni egy olyan autonómiához, amely egy új párbeszéd alapja lehetne. A jó hírünk azonban az, hogy ez az elvszerűség az épp kormánynak tetsző civil meghívottainkban is megjelent.

A részvételi demokrácia felé vezető út problémája: a kisebbség befolyásoló ereje

A rendszerváltás utáni 20 év nálunk is és nemzetközi szinten is egy liberális paradigmában telt, melyben a civil társadalommal kapcsolatos megfontolások arra futottak ki, hogy be kell vonni a civileket a döntési folyamatokba, és ez növelni fogja a demokrácia minőségét és a

István (2011): A helyi önkormányzatok és a civil szervezetek együttműködésének dimenziói...Doktori disszertáció, Kézirat, Pécs

döntések legitimitását. A társadalomtudósok közül sokan (különösképp Habermas) a demokrácia deliberatív irányba történő elmozdításán dogoztak, leginkább elméletileg.

Búvópatakként persze megjelent a kritika, mely lobbicsoportként tekintett az egyes civil szerveződésekre, és arra figyelmeztetett, hogy ezek akár még a társadalmi vitát is elnyomhatják, s a demokráciát is veszélyeztethetik. Az NGO-k bejutása a döntéshozatalba persze értékelhető a demokrácia minőségének javulásaként, de egyfajta kisebbségi véleménydiktatúra kialakulásaként is.

Az ilyen típusú szembenállásokra jó példa az Egyesült Államok feminista csoportjai körüli vita. A feministák mint kisebbségi csoport oly erős véleménydiktatúrát hozott létre – így a kritikusok –, hogy például semmilyen érv nem hangozhat el azokkal a szakpolitikai elképzelésekkel és intézkedésekkel szemben, amelyek a nők munkába való visszatérését könnyítették. Az, hogy a bölcsődés gyerekek többet kerülnek kórházba, mint az otthonmaradtak, ezért még statisztikailag is titkolni való volt. (Mára mintha ez a diskurzus abba az irányba menne, hogy a férfiak is otthon maradhassanak.) De számos más érv is megjelent, melyek a liberális értékrendszerből és lobbicsoportoktól eredő elgondolások és javaslatok problematikusságára hívták fel a figyelmet.¹²

A kisebbség túlzott befolyásának problémáját korábbiakban csak az összeesküvés-elméletekhez vonzódnók emlegették. Nyilván egy lobbicsoport eredményes öntevékenységet lehetett úgy értelmezni, hogy „valahonnan valakik valamilyen önző érdekből pénzelik őket”, de a hálózatelméleti kutatásokra kellett várni, hogy valamennyire konszolidálódjanak az ilyen „olvasatok” és „elméletek”: az előbbieket részben megerősítették a nem formális kapcsolatok fontosságát, részben viszont cáfolták az egy titkos és irányító központról való elképzeléseket.¹³

A kis csoportok többségre gyakorolt befolyása Moscovici kísérletét juttathatja eszünkbe. Millgram áramütés kísérletével, Asch pálcikáival vagy Zimbardo börtönkísérletével szemben Moscovicinél nem az a központi kérdés, hogy a teljhatalommal rendelkező miként konformizálja az alávetetteket, avagy hogy a többség miként képes a kisebbség tagjait úgy befolyásolni, rájuk úgy hatni, hogy érzécsalódás, szorongás vagy kognitív önigazolás lesz a végeredmény. Hanem az, ami a liberális demokráciák működése szempontjából is kulcsfontosságú kérdés: egy kis csoport, legyen az például politikai vagy apolitikus civil, el tudja-e érni, és miként, hogy erős hatása legyen a többségre?

Serge Moscovici kísérlete¹⁴ jól mutatta, hogy egy következetes, kitartó kisebbség befolyásolhatja a többség valóságérzékelését. Ezt továbbgondolva és a társadalomra kiterjesztve azt mondhatjuk, hogy egy kis létszámú csoport egy demokráciában is pusztán a következetesség, udvariasság, határozottság, kételynélküliség stb. jóvoltából meghatározó szerepet játszhat a társadalmi vélekedés formál(ód)ásában. Demokratikus feltételek között a politikai hatalommal rendelkező csoportok ugyanolyan eséllyel indulnak a társadalmi vélekedés befolyásolásáért folyó versengésben, mint a civilek, ám az egyensúly fölborulhat. Új elméletünkkel, a society capture-rel ez utóbbit kívánjuk leírni és megérteni. De míg Moscovici kísérleteivel a kisebbségnek a többséggel szembeni ellenálló erejére mutatott rá,

¹² A szegénység, a bűnözés vagy a színesbőrűek ábrázolása mind a politikai korrektség miatt torzult. Hogy miképp, arról ld. pl. Goldberg, B. (2002): Média-hazugságok, Kaposvár, Focus Kiadó

¹³ Christakis, N. – Fowler, J. (2010): Kapcsolatok hálójában, Budapest, Typotex

¹⁴ Füzetünk végén van egy szójegyzék, ahol az adásokban elhangzó, nem közkeletű fogalmak, kifejezések magyarázatát adjuk. Moscovici kísérletének leírását is itt találja meg az olvasó.

mi a demokráciákban felfedezni véljük a kisebbség hatalmát és befolyásoló erejét. Ez egyfelől kézenfekvő, másfelől viszont tévesen azt hihetjük, hogy Machiavelli óta nem lehet már újat mondani erről.

A rádiós interjúorozatunk célja

Mind csoportszinten, mind társadalmi szinten – állítja a szociálpszichológia – a torzult észlelésnek ugyanazok az okai: tájékozatlanság, felületesség, előítélet, önbizalomhiány. A rádiós interjúorozat ezeken kívánt segíteni; Péterfi Ferenc és jómagam arra törekedtünk, hogy nekünk is és a meghívottaknak is növekedjék az ismerete, tájékozottsága a magyarországi civil világról és annak szereplőiről.

A Civil Világ műsoraiban mi kettős szerepben vettünk részt: egyfelől kutatókként, akik már egy ideje vizsgálják a civil társadalmat (Péterfi Ferenc e tekintetben jól ismert tudományos munkát végez), másfelől viszont civilként is, hiszen mindketten résztvevői is vagyunk ennek a világnak, közösségfejlesztésben és civil szervezet vezetésében is rendelkezünk némi tapasztalattal. Maga a rádióműsor-sorozat és a műsorok után naplószerűen lejegyzett, ebben az írásunkban közzétett gondolatok is lehetőséget adtak számunkra, hogy újabb és újabb kategóriákat találjunk ki a civil szervezetek csoportosítására, de arra is, hogy aktivista tevékenységet folytassunk: a hazai civil társadalom sokrétűségére és gazdagságára való figyelemfelhívással megkíséreljük kimozdítani a „hazafi vagy nem hazafi”, „külföldről kapja a pénzt, vagy Magyarországról” dichotómiából a magyarországi közvélekedést és közbeszédet.

Köszönettel tartozunk az összes civil szervezetnek és képviselőiknek, akik elfogadták a meghívásunkat, és riportalanyként részt vettek a műsorokban. A KSH-tól Sebestény Istvánnak, aki nélkül a tíz adás műsortervét sem tudtuk volna elkészíteni, és akinek tanácsait a műsor során is igyekeztünk követni. A beszélgetések elkészítésében, különösen az elsőknél, nagyban támaszkodtunk Judy Jensen kategóriáira,¹⁵ és köszönjük neki a könyvéből merített ötleteket is. Köszönettel tartozunk továbbá a Mandinertől Rajcsányi Gellértnek, aki szélesebb nyilvánosság számára tette elérhetővé az üzeneteinket. Végezetül pedig a Civil Rádió és a Méltányosság Politikaelemző Központ azon munkatársainak, akik voltaképp civil módon, önkéntesként vettek részt ebben a projektben.

¹⁵ Jensen, Judy (2014): Globalizáció és új kormányzás, Érd, Mundus Novus Könyvek

A „civil társadalom” fogalmának történeti változásai

Hankiss Elemér a *Diagnózisok 2.* című könyvében¹⁶ azért, hogy az akkoriban rendkívül fontossá váló „második gazdaság” jelenségét meg tudja ragadni, áttekintette a „civil társadalom” fogalmának történeti alakulását. Ebből most számunkra a „második gazdaság” nem érdekes, melynek inkább a korrupciós szakirodalomban számottevő az utóélete. Ezzel szemben megdöbbentő, hogy történeti dimenzióban milyen sok változáson ment át a „civil társadalom” fogalma. Hankiss csak vázlatosan tekintette át ezt a történetet, és mi is csupán felvillantjuk a csomópontokat.

Arisztoteléstől a XVII. századig

Arisztotelész megkerülhetetlen, annál is inkább, mert a XVII. század végéig úgy tekintettek a civil társadalomra, mint ahogy ő, azaz a „családon” vagy a „háztartáson” kívül mindenféle tevékenység közösséginek-társadalminak, avagy civilnek számított. A család/háztartás volt a magánélet terepe, ezzel szemben minden közéleti tevékenységet civil megnyilvánulásnak tartottak. Mindegy volt, hogy valaki politikai tevékenységet folytatott, vagy éppenséggel valamilyen polgári szerveződésben tevékenykedett, mindkettő a civil szférába tartozott, civil aktivitásnak számított. Vagyis, és számunkra most ez a fontos, a politikai és a civil szféra nem különült el egymástól. A „civil társadalom” fogalmát szinonimaként használták a „politikai társadalommal”, így tett még Aquinoi Szent Tamás és Locke is. Ennek folyományaként az angolszászoknál mindmáig felmerül a kérdés, hogy létezik-e különállóan olyan, hogy állam, hiszen az állam mégiscsak a közösségi (nem pedig a magánéleti) tevékenység megnyilvánulása.

A modern „civil” fogalom születése

A XVII–XVIII. században a katonailag megtámogatott monarchiák kiépítették a maguk bürokráciáját, és ez komoly változáshoz vezetett a fogalmak területén is. Ha ugyanis létezik egy központosított hatalom a maga bürokráciájával, akkor létezhet egy ezen kívüli, ettől különböző, ezzel szembenálló társadalom is, és ezt kezdték civil társadalomnak nevezni. A politika és az állam szembeállítását a civil társadalommal Hegel 1820-as jogfilozófiai munkájában jelent meg először, ma pedig a *hatalommal szemben álló, abból nem is kérő, de a passzivitást visszautasító tevékenységet* nevezzük civilnek.

Ennek a fogalmi önfejlődésnek köszönhetően a civil jelentése összefonódott a politikától/államtól/hatalomtól való függetlenséggel, jöhet a civilek ténylegesen nem biztos vagy nem föltétlenül függetlenek. A helyzet tehát bonyolult, de az „alapok” már egy ideje nem változnak: ma is úgy gondoljuk, hogy a hatalom és a civilek 100%-os összefonódása nem kívánatos, viszont elkülönülésük, illetve szembenállásuk mértéke nemcsak állandó kérdés, hanem ténylegesen más és más.

Norvég modell: kormánnyal harmóniában – magyar modell: kormánnyal konfliktusban

A második világháború után a polgári demokráciákban erős *társadalmi kohézió* jött létre, a civil szféra és az állam szorosan együttműködött egymással. Például az angolok teljesen átalakították az egészségügyi rendszerüket, és úgy gondolták, hogy az egészségügyi

¹⁶ Hankiss E. (1986): *Diagnózisok 2.*, Budapest, Magvető Kiadó 260–267.o.

kockázatokat el kell osztani, a háborús sérülteket nem lehet magukra hagyni, és nem mondhatják azt, hogy mindenki maga felel a sorsáért.

Más nyugat-európai országokban is meghatározóvá vált a demokrácia és a társadalom újjáépítésének programja, és erős lett a szolidaritás érzése. A civil társadalom és az állam együttműködése mai szemmel nézve példás volt, hisz' mindenki ugyanazt akarta. A két szféra közt azonban kell hogy legyen valamiféle távolság. Manapság ezt az „egészséges” távolságot a kormányzati pénzek fenyegetik. Norvégiában például folyamatosan nőtt az utóbbi években a civilek kormányzati támogatása, mégpedig azon, egyébként helyes ideológiából kiindulva, hogy a civilek kiegészítik az államot. Sok szervezet viszont elkényelmesedett emiatt, s ügyükhöz már nem is próbálnak a vállalati szférából szponzorokra szert tenni. „Ha a kormányfinanszírozás egy civil szervezetnél eléri – írja Asle Toje – a 80-90%-ot, akkor az a kormányzat meghosszabbított karjává válik.”¹⁷

A másik pólusra nyugodtan említhető Magyarország, ahol menekültválságnak kellett lennie ahhoz, hogy láthatóvá váljon, az állam nem tudja feladatait ellátni, és szüksége van a civilek támogatására. A kölcsönös előnyök felismerése, az együttműködési készség kialakulása azt mutatja, hogy a civilek és a kormányok közt nem szükségszerű a konfliktus, ám túlzott összefonódásuk sem kívánatos.

Habermas mikor elégedetlen volt a tömegdemokrácia működésével, a civilek bevonásában látta a deliberatív demokrácia kialakításának lehetőségét. Másfelől viszont, miközben ennek gyakorlati megvalósítása elindult, fölvetődött egy elméleti probléma: a döntéshozatalba bevont, de választói fölhatalmazással nem rendelkezők legitimitásának kérdése, és megjelent egy gyakorlati is, mely a kormányzati finanszírozásból és az ezzel járó függőségből fakadt.

A mai demokráciák mégsem olyanok, mint ahogy azt a deliberatív demokrácia hívei elképzelnék: nem az állami és nem állami szereplők egyeztetnek egymással, hoznak így közösen döntéseket, épp ellenkezőleg, az a veszély fenyegeti a civileket, hogy olyanokká válnak, mint Charles Tilly passzív tömegei¹⁸ (ilyenekké lesznek a teljesen apolitikus, magukba forduló szervezetek), vagy mint Asle Toje¹⁹ elkényelmesedett politikai aktivistái (ez utóbbiak szervezeteit hívjuk ma GONGO-knak).

Még egyszer a rádióműsor céljáról

A rádióműsorunk beharangozójában mondtunk olyat, hogy egy társadalom annyit ér, ahogyan elesett tagjaival bánik, és hogy egy demokrácia annyit, amiképp civil szektorával bánik. Hovatovább ígértük is, hogy utána járunk, „vajon képesek-e felvenni a civilek a „kesztyűt”, hogy szembeforduljanak és ellenálljanak bármilyen egymás elleni uszításnak?” És hogy kiderítjük: „Vajon a civilek egy vagy több istent szolgálnak-e? A zászlajukra tűzött jó ügy az elsődleges számukra, vagy ez csupán fedőtevékenység, és különböző hatalmi hálózatok tagjai és szolgálói lennének? Esetleg önálló hatalmi tényezők?”

¹⁷ Toje, A. id. mű: 270. o.

¹⁸ Charles Tilly (1929–2008) amerikai szociológus a hatalomhoz való viszonyulás szempontjából kétféle embertípust különböztetett meg. Az egyik a passzívan tűrő (elszenvedő?), de mindenképp alávetett státusban élő, a másik pedig vagy a hatalmat birtokolja, illetve szeretné birtokolni, vagy csak küzd a hatalomban lévőkkel, mert más világot szeretne. Ennek a felosztásnak van egy politikai, de van egy mai értelemben vett civil aktivista vetülete is. Nálunk, Magyarországon is sokan vannak, akik nincsenek közel a hatalomhoz, nem is akarják kontrollálni, és azt gondolják, erre nem is volna lehetőségük.

¹⁹ Toje, A. id. mű.

Nyilvánvalóan nagyon sokféle módon ragadható meg egy civil szervezet és egy ország civil szervezeteinek struktúrája, nem csak úgy, amiképp ezt a tusványosi beszéd tette. Persze az „ügynök” vagy „nem ügynök” is a civil szervezetek kategorizálásának egy lehetséges módja, de semmiképp sem az egyedüli, ráadásul igen leegyszerűsítő is.

Egy civil szervezet ugyanis lehet például professzionális vagy diffúz (azaz mindenhez egy kicsit értő), kicsi vagy nagy taglétszámú, nemzetközi vagy helyi szinten tevékenykedő, adhat szakpolitikai tanácsokat, de tartózkodhat is ettől, küzdhet a hatalomért és elindulhat a politika irányába, de tartózkodhat is ettől, lehet lázadó vagy simulékony, szerveződik alulról, de létrehozhatják felülről is, reagálhat gyorsan, de lehet stratégiai gondolkodású, lehet nagy múltú, nagy presztízsű, akinél a politikusok hízelegnek, vagy lehet a politikusok kegyeit kereső. Megannyi dimenzió, megannyi kategorizálási lehetőség.

Mármost ha bővülnek a civil szervezetekkel kapcsolatos ismereteink, finomodnak fogalmi és elemzési eszközeink, akkor mindez nemcsak segít abban, hogy árnyaltabban lássuk a civileket és ténykedésüket, hanem egyúttal védetté is tesz a leegyszerűsítésekkel szemben. Intő, egyfajta kiszolgáltatottságra utaló példa, hogy a tusványosi beszédre épp a civil szervezetektől nem igen érkezett reakció.²⁰

A közös beszélgetési keret megteremtése: a „society capture”

Felmerült, hogy jó volna egy olyan fogalmi keret, amely nem leegyszerűsítő, nem kirekesztő és nem sértő, de amelynek segítségével le tudnánk írni a pénztől való függés különféle formáit. Olyan fogalmi keretre volt tehát szükségünk, amellyel le tudjuk írni azt a világot és annak a világnak a működését, amelynek nemcsak a civilek a szereplői, hanem mindenki.

Ezt a fogalmi keretet a „society capture”-ben találtuk meg, melyet a „state capture” „ellenfogalmaként” alkottunk meg. Míg az utóbbi esetében a civil és/vagy a gazdasági szféra telepszik az államra, addig a society capture esetében az állam/politika gyűri maga alá a társadalom különböző szféráit, vagyis ez esetben a társadalom válik az állam/a politika foglyává. Ennek fő (tehát nem az egyedüli, de a legfontosabb) médiuma, állítjuk majd, a pénz.

²⁰ Több kivétel azért akadt, de most nem soroljuk föl őket, csak a talán legelsőt említenénk: Szántó Diána (Artemisszió Alapítvány), aki később – bár nem e tárgyban – a műsor vendége is volt.
http://index.hu/velemenyo/olvir/2014/07/29/uj_allami_vizio_egy_lehetseges_civil_valasz/

A társadalom foglyul ejtése – society capture

Egy olyan országban, amelyikben a demokrácia minimális feltétele teljesül, azaz vannak szabad választások, sokféle, a politika működését és demokratikus minőségét befolyásoló helyzet állhat elő. Lehetséges, hogy a hatalmi harcokban döntésképtelenné és irányításra alkalmatlanná válik az állam, de az is, hogy mindenféle ellensúly megszűnik. Az ellensúlyokat biztosíthatja az alkotmányosságtól kezdve a politikai kultúrán keresztül a különféle hatalmi hálózatok struktúrája.

Az ellensúlyok hiánya

Az Orbán-rendszer kritikusai legtöbbet talán az ellensúlyok leépítésével foglalkoztak. Magyar Bálint sem hagyja ki ezt,²¹ nem szólva az olyan külföldi szerzőkről, mint például Francis Fukuyama; de beszéltek erről az amerikai vagy a norvég diplomaták is. A hazai maffiaállam-modelltől az amerikai agytrösztös kritikákig tehát állandó téma ez. Mégis mindmáig hiányzik a megfelelő fogalmi keret az Orbán-rendszer leírásához és kritikájához.

Miközben elméleti szinten könnyű kifejteni, hogy a modernizáció sajátossága a különféle (például szakmai) autonómiák kibontakozása, ámde azt megmagyarázni már sokkal nehezebb, hogy bizonyos társadalmakban ez miért csap át vétokráciába, azaz egy olyan rendszerbe, ahol egy-egy kisebbség mindig mindent megakadályozhat,²² vagy, hogy az állam és a különböző autonómiák között valamiféle egyensúly megteremtése egyes társadalmakban miért sikerül, másokban meg miért nem.

Csak egy példa: egy norvégiai civil szervezet, mely már maga készíti elő a jogszabályokat, azért nem fogja kritizálni az államot, mert azzal saját maga művét kritizálná; de ugyanerre sarkallja az államtól kapott támogatás és a hatalomgyakorlásba, döntéshozatalba való bevonása is. Ezzel szemben Magyarországon alig-alig kíváncsiak az NGO-k szakmai tudására, nem is vonják be őket érdemben a döntés előkészítésébe sem. Nálunk azért nem tudják a civilek kritizálni a kormányt, mert ha ezt tennék, végképp kiéheztetnék őket, és végképp megfosztanák őket annak lehetőségétől is, hogy akárcsak megfigyelői lehessenek a történéseknek. A kívánatos egyensúly mindkét esetben felborul. Minden egyesület, szervezet, amelyik csak egy irodát is kap az önkormányzattól, vagy rendszeres támogatást az államtól, kiszolgáltatottá válik, ha ezen adományokat a hatalom mindattól, aki nem kedves neki, visszavonhatja, és a politikai kultúra részévé válik ez a gyakorlat.

Az ellensúlyok kelet-európai megszüntetése „putyinizálással”, „maffiaállammal”

Az olyan népszerű kifejezések, mint például a „putyinizálódás”, majdnem semmitmondóak, és alkalmatlanok a rendszer átfogó megragadására, ráadásul még konnotációjuk sincs, mint a maffiaállamnak, ezért aztán bizonyos ideig használatban maradnak, aztán jogosan kidobjuk őket. Persze naivítás lenne abban reménykednünk, hogy találhatunk egy olyan fogalmat, amelyiket mindenki elfogad, és szívesen használ majd; olyan fogalmat (fogalmi keretet) viszont alkothatunk, amelyik nemcsak hogy kifinomultabb, mert jobban megragadja és tágabb

²¹ Magyar Bálint (szerk.) (2013): A magyar polip – A posztkommunista maffiaállam, Budapest, Noran Libro Kft

²² Fukuyama, Francis (2014): Politikai rend és politikai hanyatlás. A könyvet összefoglalja a Századvég <http://szazadveg.hu/foundation/kutatas/szazadveg-otletmuhely/francis-fukuyama-politikai-rend-es-politikai-hanyatlal-4-resz>

kontextusba helyezi az ellensúlyok leépítését, de nem hordoz magában hamis konnotációkat, kellőképp rugalmas, és tudományosan is megállja a helyét.

A „maffiaállam” modellje a hálózatosodás egy bizonyos, felülről irányított módját jól leírja, és bizonyos állításai (például az, hogy a döntések nem a közhatalmi intézményekben, nem a parlamentben, a bizottságokban, a minisztériumokban születnek, hanem a „fogadott családban”) empirikusan is alátámaszthatóak. Magával a kifejezéssel szemben viszont jogos az az ellenvetés, hogy nincs ma Magyarországon riválisokat legyilkoló központi állami gépezet (ezt egyébként Magyar Bálint sem állítja), márpedig a maffia szót hallván joggal asszociálunk az erőszakra.²³ A „maffiaállam” még a mai Oroszországra is túl erős s pontatlan kifejezés volna, noha ott ölnék meg ellenzéki újságírókat és politikusokat, csak épp, legalábbis a közhiedelem szerint, nem az állam az elkövető.

A magyar állapotok leírására a „putyinizálódás” kifejezés sem alkalmas. Ezzel utalhatunk arra, hogy egy demokratikusan választott vezető az állami gépezetet használja a gazdaság, a politika és a civil társadalom sakkban tartására, a jogalkotást eszközként az ellenfelek elhallgattatására, de arra is, hogy kiemelkedően karizmatikus a vezető, vagy akár arra is, hogy gazdaságilag meg lehet erősíteni egy országot, lehet csökkenteni a mélyszegénységben élők számát. Ha Magyarország „putyinizálódik”, mégis miben nyilvánul meg ez? Nem tudjuk még azt sem, voltaképp mit is csinál Putyin.²⁴ Netán ha a „putyinizálódás” egy mértékegység, nálunk mekkora? Túlságosan zsurnalisztikus és homályos ez kifejezés!

A részvételi folyamatok háttérbe szorítása

A hazai demokráciaért történő aggodalmak alapja voltaképpen az, hogy a hatalom kitér az egyeztetések elől, és maga akar mindenben dönteni. Az érdekartikulációk nem bontakozhatnak ki; a kérdés, hogy miért nem? Nem kell, hogy valamiféle erőszakosság miatt következzen be a párbeszéd-képtelenség, létrejöhet az ilyesmi egy nemzet életében sorsszerűen, mert a szereplők visszaélnék a szabadsággal, és aztán az elitnek ki kell találnia valamit. A 2010-es médiatörvény úgy is felfogható, mint egy korábbi demokratikus struktúra működésképtelensége indokolta átalakítás, az önkormányzatoktól való hatókörrelvonás egy korrupcióba süllyedt és eladósodott alrendszer megrendszabályozásának szükségességével igazolható, a Fidesz politikája tehát felfogható úgy is, mint az állam szétesését²⁵ megakadályozó adekvát reakció.

Ennek során azonban a Fidesz egy olyan jogi környezetet teremtett, amelyben csökkent az intézmények autonómiája, meghatározóvá vált a lojalitás, és a legkülönbözőbb társadalmi alrendszerek elindultak a kiszolgáltatottá válás, a csapdába kerülés útján. A civil szervezetek esetében az alábbi három jogszabályi változás bizonyult döntőnek:

1. A közhasznúság elérésének jogi feltétele 2011-től az, hogy a civil szerveződés igazolni tudja, hogy tevékenységével segíti/kisegíti az államot vagy az önkormányzatot feladatainak elvégzésében. Ennek az üzenete az, hogy az állami legitimitáció előfeltétele a működésnek. A

²³ Hasonló óvatosságra int Gombár Csaba (2013.11.24.): A maffiaállamról – módjával http://nol.hu/velemeney/20131123-a_maffiaallamrol_modjaval-1428103

²⁴ Putyin szerepének megítéléséhez történészek kellene majd. Oligarcha maga is, de az államot erősíti. Jelennek meg olyan hírek is, hogy ő hagyta jóvá Litvinyenko megölését, ami, ha igaz, teljesen új fénybe állítja Putyint és rendszerét. <http://magyaridok.hu/kulfold/london-putyint-vadolja-litvinyenko-megolesevel-317497/>

²⁵ 2009-ben még az állam széteséséről írtam. Zsolt P. (2009): Magyarország az államiság szétesésének útján, HVG, 2009 szept. 29. http://hvg.hu/velemeney/20090929_magyar_allam_egeszsegugy_rendorseg ut. letöltés 2016. január 14.

civil társadalmi aktivitás viszont épp fordítva hatékony: ha felfedez olyan szükségleteket, igényeket, amelyeket később az állam is elismerhet legitimként.²⁶ A maffiaállam szerzői helyesen látják, hogy a civilekben innovatív erő rejlik, és azt is, hogy a szabályozás nem kedvez ennek. Azzal viszont vitatkoznánk, hogy lehetetlenné is teszi. Rendkívül egyszerű bejelölni egy önkormányzati vagy állami feladatot, ezzel elérni a közhasznúságot, és aztán azt tenni, amit akarnak. A szabályozás üzenete viszont kétségkívül az, hogy a hatalom nem kíváncsi a sem kritikus civilre, sem az esetlegesen alulról származó közösségi szükségletek kielégítésének új ötleteire.

2. Az új Ptk. (2013. V.) szerint egy civil szervezet elnöke is felelős anyagilag a pályázati pénzek elköltéséért, nem csak maga a szervezet. Ez adott esetben politikai kiszolgáltatottságot eredményez, hiszen bármikor bele lehet kötni abba, hogy egy szervezet teljesítette-e a pályázatban vállaltakat, és ha sikerül bizonyítani, hogy nem, akkor a szervezet vezetője, különösképp, ha politikailag nem kívánatos, anyagilag is tönkretelhető.

3. Pénzosztó testületekben a korábban civilek által választottak helyére olyanok ültek, akiket kormány delegált. Ez a lojalitás kultúrája kialakulásának kedvez, és azt díjazza.²⁷

Igazodás a hatalomhoz

Ráadásul vannak rossz hagyományaink is. Ha régen, akár a Horthy-, akár a Kádár-rendszerben, az állam nevelhette a népet, akkor ezt ezért sokan ma is elfogadják. 2015 végén vitát váltott ki egy konzervatív érzelmű és állam által támogatott énekesnek a nőkről alkotott „ne akarjanak a nők pénzszerzésben versenyezni a férfiakkal, mert nem ez a dolguk” megállapítása, aztán az őt szponzoráló telefontársaság reakciója, pláne az állami viszontbüntetés. A kormány (minisztériumok és háttérintézményeik) fölmondta a telefontársaság szolgáltatói csomagjának egy részét, s a miniszterelnök egyértelművé tett, hogy ezt a szponzoráció megvonása miatt teszik.

Úgy látjuk, hogy az állam reakcióját a hazai kultúrában szocializálódott tömegek oktató célzatú, legitim tettként fogták fel.²⁸ Nyugaton inkább abszurdumnak tűnne, bár arról alighanem vita kerekedett volna ott is, hogy a telefontársaság lépése nem sérti-e egy közszereplő vélemény szabadságát. (Szerintünk egyébként nem.) Viszont a liberális demokráciákban a kormány nem avatkozott volna bele harmadik, piaci és büntető félként. Míg a telefontársaság szponzorációjának megvonását indokolhatta értékelvűn,²⁹ vagy akár azzal is, hogy nem óhajtja elveszíteni női ügyfeleit egy szexista véleményt hangoztató énekes támogatása miatt, a kormányzat már nevelő céllal lépett fel: „megvédjük a hozzánk tartozókat, bosszút állunk azokon, akik a mieinket bántják”. Mindez távol van a maffia tevékenységtől, de kétségkívül van benne valami civilizátlanság. A fejlett liberális demokráciákban a kormányzatok nem bosszúállással, hanem támogatással terelgetik a

²⁶ Nagy C. Ádám: A civil társadalom domesztikálása, in: Magyar polip 2, Budapest, Noran Libro Kiadó, 2014. 129–141.o.

²⁷ Kákai László: Nemzeti Civil Alapprogram és Nemzeti Együttműködési Alap. Hasonlóságok és különbségek a régi és az új támogatási alapok közt, Civil Szemle 2013. 3. 45–73. o.
http://www.civilszemle.hu/downloads/Civil_Szemle_2013_3_web.pdf

²⁸ Az állítás közvélemény-kutatást igényelne, de azért megalapozottabb egy pusztán kutatói intuíciónál. Gondoljunk csak arra, hogy a miniszterelnök népszerűsége mindig nő, amikor paternalista intézkedések történnek; és arra, hogy a kormányzat sikere (részben) a „védelem-politikának” köszönhető (védelem az EU-tól, a multinacionális vállalatoktól, a bankok kizsákmányolásától, a menekültektől, az elszabaduló energiaáraktól stb.).

²⁹ http://index.hu/kultur/zene/2015/12/16/kiszall_a_telekom_akos_mogul/ Utolsó letöltés: 2016. január 15.

szereplőket a kívánatosnak tartott irányba.³⁰ Ez lényeges különbség. *Előbbi a nyers érdekek, de legalábbis a szűkebb csoport értékei, utóbbi a mindenki előtt vállalható értékek alapján szokott történni.*

További leíró jelzők: „paternalizmus”, „autokrácia”

A bosszúállás gyakorlatán kívül itt van még a lojalitás dicsőítése a szakmai etikával szemben, vagy a minden lépést alaposan megindokoló, lefelé jovialisan beszélő kommunikáció.³¹ Az egésznek tehát van egy paternalista színezete: elmagyarázzák és megmondják, hogy mi miért történik, nekünk mi a jó, de nem kíváncsiak arra, hogy az érdekcsoportoknak mi bármiről is a véleménye, javaslata. Az autoriter jelzőt szoktuk még használni, amely azonban a vezetés stílusára utal, és megint csak nem tudunk meg belőle semmit arra vonatkozóan, hogy miért válik ebben partnerré maga a társadalom. Az olyan válaszok, mint hogy „birka nép a magyar”, nem igen haladják meg az internetes hozzászólások szintjét, noha a „tanult tehetetlenség” vagy a „civil társadalom beágyazatlansága”, a pesszimizmus, a túlzott individualizmus már jóval tudományosabban hangzanak, de önmagukban még mindig kevésnek tűnnek.

Mit is tűr voltaképp a magyar? – Nem mást, mint hogy van egy elit, amelyik váltig bizonygatja neki (is), hogy ideológiai és erkölcsi szempontból minden jó úton halad, szuverének vagyunk, és a magunk világát építjük. Ez az elit azonban nem őszinte, és érdekelt abban, hogy így beszéljen. Azt állítja, hogy szíve és lelke a társadalomé, ezzel szemben a társadalom folyamatosan azt tapasztalja, hogy bármelyik oldalt is szavazza be a hatalomba, az azonnal átalakítja az intézményeit. Magyarország az örökös átszervezés és az újraképzés országa, és ez az, amivel szemben a társadalomnak nincsenek hatékony válaszai. Egy népnek, ha szerencsés, vannak iskolái, kórházai, közigazgatási intézményei stb., nálunk viszont amint hatalomváltás történik, ezeket rögtön átnevezik, átszervezik. De nem csupán egy klientúracsereéről van szó, hanem arról is, hogy a hatalom úgy tekint az iskolákra, a kórházakra, a közigazgatási intézményekre stb., mint saját birtokára. Vagyis a politikai elit egyfelől azt kommunikálja, hogy értünk van, másfelől viszont tettei arról beszélnek, hogy minden az övé. Ez a fajta működésmód aztán láncreakciószerűen terjed lefelé is. A politika csapdába ejti az intézményeket, de az intézmények is arra használják hatalmukat, hogy csapdába ejtsék a tőlük függőket.³² A társadalom csapdába kerülése tehát nem 2010-zel kezdődött, de hogy pontosan mikor is, annak meghatározására most nem vállalkoznánk.³³

A csapdába esés

³⁰ Ezekről a technikákról bővebben: Thaler, R. – Sunstein, C. (2011): *Nudge*, Budapest, Manager Könyvkiadó

³¹ Ezt a jelenséget nevezi Asle Toje (ld. id. mű) morális kiválóság rezsimének. Ez a rezsim képes arra, hogy minden kritikát kommunikációval elhárítson.

³² Hazánkban az alrendszeres etikai fejletlensége miatt az integritás mindenütt problémás. Az iskolák az iskolákért vannak, és nem a diákokért, a sportolók a szövetségekért, és nem szövetségek a sportolókért, stb. Az Úszószövetség és Hosszú Katinka konfliktusának elemzését ld. <http://24.hu/kozelet/2016/01/12/kezdem-mar-kapizsgalni-mibol-lett-elege-hosszu-katinkaeknak/> Utolsó letöltés: 2016. január 14.

Toje definíciója az intézmények foglyul ejtésére a következő: „a hatalommal rendelkező aktorok képessége arra, hogy olyan törvények és intézmények szülessenek, amelyek támogatják ezen aktorokat abban, hogy megtarthassák hatalmukat és előnyeiket a jövőben, meg hogy gazdagodhassanak.” Toje, A. id. mű 274.o.

³³ Medgyessy Péter kormányának ama határozata, hogy az állam átvállalja a nézőktől a televízió-előfizetési díjat, már értelmezhető a közszolgálati televízió csapdába ejtéséeként; hiszen ezen új finanszírozási mechanizmus révén a közszolgálati televízió nyílt politikai ellenőrzés alá került.

A demokratikus társadalmak működését leginkább fenyegető jelenségnek a leírására a „csapdába esés” kifejezést szokták használni. Ez tűnik számunkra is heurisztikusnak. Kezdjük megint az elején! A korrupciós szakirodalomban jól ismert az, amikor a gazdasági szereplők szivárognak be a politikai döntéshozatalba, és amikor olyan jogszabályokat szül a parlament, amelyeket ezúttal már nem egyszerűen kilobbiztak, hanem „tollba mondtak” ezek a csoportok. Ekkor a képviselő már nem szabad, és ekkor mondhatjuk, hogy az állam foglyul esett, azaz a *state capture* állapotába került. Például ha a közbeszerzések célzott kiírásainál már maguk az oligarchák diktálják, hogy mi legyen a pályázatban, bekövetkezik az állam foglyul ejtése.

Van egy olyan jelenség, amely a rendszerváltás óta megfigyelhető nálunk, ez pedig az elit hatalmának növekedése és a társadalom ellensúlyszerepének csökkenése. Olyan dolgokban érhetjük ezt tetten, mint hogy a tüntetések nem hatékonyak, következmény nélküliek, az ellenállás pedig könnyen leszerelhető. Továbbá az is inkább a politikai túlhatalom malmára hajtja a vizet, hogy a sikeres tüntetések témája kénytelen popularizálódni, hogy a politikai ellenzék elsorvadt, hogy a kritikus hangvételű média befolyása csökkent, hogy a különböző intézményeink megszólalásai ideiglenesek, hogy a morális rezsím mindent megindokol, hogy az intézmények kiszolgáltatottsága és önfenntartó törekvése elsődlegessé vált, hogy ezen intézmények integritása, etikai vezéreltsége kezdetleges.³⁴

A társadalom reakciói is beszédesek. Bár nem állítjuk, hogy csak a politika túlterjeszkedése a felelős a kivándorlásért, az öngyilkosságért, az alkoholizmusért és a devianciákért általában, de hogy van köze a politika által fojtogatott társadalmaknak a depriváltsághoz, azt a szocialista rendszerek bebizonyították. Ha az alulról jövő kezdeményezéseknek kicsi az esélye a megvalósulásra, akkor az önpusztító devianciák aránya növekszik.³⁵

Általában tapasztalható a demokrácia bizonyos fokú kimerülése és a demokráciába vetett hit elbizonytalanodása is. A civil társadalmi szerveződések hatása és jelentősége a rendszerváltás után egy ideig ugyan nőtt, és mindmáig felháborodást okoz, ha egy-egy törvény előkészítéséhez nem hívják meg őket, de az elmúlt húsz év tapasztalata az ilyen egyeztetések kiüresedése is.³⁶ Tudjuk, a világ más részein is ez a helyzet, és ennek számos oka van. Az okok közül Magyarország esetében az egész társadalom csapdába kerülése tűnik a legaggasztóbbnak. Ha ezen a lejtőn nagyon mélyre kerülünk, akkor annak következménye vagy a társadalom kifosztottsága, vagy a társadalom ellenállása. Az utóbbi viszont már csak robbanásszerűen tud bekövetkezni.

A társadalom foglyul ejtésének, vagy másképp: csapdába kerülésének végpontja az, amikor az emberek olyan mértékben válnak kiszolgáltatottá, hogy az adott hatalom kedvéért és meggyőződésük ellenére járnak bizonyos rendezvényekre. Majdnem úgy, mint a szocializmusban május elsején, azzal a különbséggel, hogy ezúttal senki sem adja parancsba a

³⁴ Az „integritás” fogalma karrierjét a '90-es években kezdte. A közigazgatásban mára az etikai képzés alapjává vált. Azt értik alatta, hogy az adott szervezet a küldetésének megfelelő, társadalom által is támogatott, vállalható, átlátható gyakorlatot meg (külső és belső) kommunikációt folytat, s így meg tudja védeni önmagát (integritását).

³⁵ A rendszerváltás után sokáig csodálat tárgya volt az öngyilkosságok számának radikális csökkenése, miközben az életszínvonal és a biztonságérzet egyaránt romlott. Mindez azt bizonyítja, hogy az önállóság, a pozitív jövőkép és a szabadság fontosabb faktora az életvágynak, mint a gazdasági jólét és/vagy a biztonság.

³⁶ Kvantitatív módon az állítást talán úgy lehetne bizonyítani, ha volnának adataink a civil szervezetek ötleteinek beépítéséről. Magam 2008-ban részt vettem az akkori médiatörvény előkészítésének parlamentben történő civil és szakmai vitáján. Azt hiszem egyetlen javaslat se került bele, noha a pártok képviselői meghallgattak mindenkit. A tanulság itt is az, hogy amennyiben az érdemi munkába való bevonás csak kommunikációs trükk, úgy a civil szféra hamar kedvét veszti, és kifárad.

részvételt. Nem katonai jellegű az állam, azaz nem parancsol, és még csak nem is privilégiumok (nyaralás, egyetemre való bejutás, valutaboltokban való vásárlási lehetőség, soronkívüliség) osztogatása a csáberő. Míg a szocializmusban ezek voltak a mozgatórugók, addig ma a pénz. Nem a hatalom vagy az életmód (pl. egy vadászat) a státus-meghatározó, hanem ugyancsak a pénz. A pénz, Parsons kifejezésével élve, *médium*.³⁷ De Parsons funkcionalista modelljével ellentétben itt a pénz már nem egy alrendszer (a gazdaság) harmonikus koordinációját biztosítja, hanem az állami redisztribúción és koordináción keresztül a privát szféra válik kiszolgáltatottá. (Gondoljunk csak a munkajogi törvények megváltoztatására vagy a multinacionális cégek és bankok megszorongatására.)

A hatalom legfőbb médiuma a pénz

A pénz állami szétosztása rejti magában mindenütt a világon azt a veszélyt, hogy a kenyéradó gazda érdekeit kezdi szolgálni a finanszírozott. Erről a problémáról a norvég Asle Toje, akinek írására már többször is hivatkozunk, nagyon önkritikus cikket publikált. Azt azonban látnunk kell, hogy ott, ahol az emberek közel 70%-a tevékenykedik valamilyen segítő szervezetnél, szemben a mi 1-2%-unkkal, a hatalomnak csupán a pénz szétosztása révén nem lesz közvetlen befolyása az általa finanszírozottakra. Egy társadalom 70%-át nem tudja megvásárolni a kormányzó elit. Ellenben ott, ahol ez keveseket érint, ott igen fontossá válik, hogy honnan is érkezik az a pénz.³⁸ Nem csoda hát, hogy az említett veszély nálunk óval nagyobb.

A legrosszabb állapotú demokráciákban az állampolgár elmegey azokra a rendezvényekre, ahol örömbregádót játszik, és ünnepel, noha csak anyagi érdekei miatt teszi ezt; vagy bizonyos rendezvényekre azért nem megy el, mert félnivalója van: eltávolítják munkahelyéről, nem tőle rendelik meg a munkát, megvonják tőle a szponzorációt. A pénz mint médium szabályoz a kapitalizmusban, de a rosszul működő kapitalizmusban a gazdasági racionalitásra rátelepszik a politikai hatalom, és a politikai hatalom uralja a gazdaságot és a civil szektort is. A legkiszolgáltatottabbak és legharagosabbak persze olvasgatják a hatalommal szemben megszólalókat, de van, ahol még egy lájkot is kockázatosnak érznek odabiggyeszteni.³⁹

Nem csak a pénzen keresztül lehet fogva tartani

Nem kell azonban addig a végpontig eljutni, amikor a politikusok iránti rajongás már csak egy színjáték, támogatottságuk oka pedig a csapdahelyzet. Magyarország minden bizonnyal még nincs ebben az állapotban, de nagyon úgy tűnik, hogy a dél-amerikai demokráciákban megszokott kultúra felé tartunk. Megint csak érdemes felhívni a figyelmet arra, hogy Magyarországon történnek olyan intézkedések, melyek mögött meritokratikus értékek vannak, továbbá hogy a nemzeti érzések pszichikus energiák forrása lehet, csökkenthetik a magárahagyatottság érzését, stb.⁴⁰ Vagyis nem azt állítjuk, hogy minden intézkedés csupán azt a célt szolgálja, hogy a társadalom csapdába kerüljön, sőt, még azt sem állítjuk, hogy van

³⁷ Parsons, T. (2000): „A modern társadalmak rendszere”. In: Felkai - Némedi - Somlai (szerk.): *Olvasókönyv a szociológia történetéhez II.: Szociológiai irányzatok a XX. században*, Bp. Új Mandátum Könyvkiadó, 40–61.o.

³⁸ Asle Toje annak ellenére aggódik az NGO-k állami bekebelezése és politikával való összefonódása miatt, hogy magyar szemmel nézve szembevető a különbség. Nemcsak arról van szó, hogy Norvégiában sok szervezetet finanszíroz az állam, Magyarországon meg keveset, hanem arról is, hogy ott a hátrányos helyzetben lévők segítségére szánják a pénz nagy részét, és ennek végül is nincs politikai színezete.

³⁹ Ezeket a folyamatokat érzékelték a Facebook alapítói is, akik indokolt esetben engedélyezni akarják az álneves profilt.

⁴⁰ Ld. Kopp Mária életminőség-kutatásait.

ilyen cél. Csupán azt, hogy egy nemzet elindulhat abba az irányba, hogy a politika túlerősödik, és az állampolgárok kiszolgáltatottá válnak. A tömeges elbocsátások közvetlen vagy közvetett tapasztalata már önmagában megteremti az egyensúlytalanságot.

A csapdába kerülést szolgálja akarva-akaratlanul a szakszervezetek meggyöngyítése,⁴¹ a szakmai szervezetek átalakításai, a civil társadalom megrendszabályozása is, miközben ezek mind-mind lehetnek jogszerűek. Nyilván vannak olyan országok, ahol ezekben a folyamatokban nagyfokú a hatalmon lévő politikai elit tudatossága, és például titkosszolgálati eszközöket használnak,⁴² beépített emberekkel bomlasztják a kritikus csoportokat, kompromittáló adatokat szereznek róluk, lejáratják őket a médiában, vagy az állami gépezeten keresztül támadást indítanak, amit aztán a csapdába került bíróságok legalizálnak, stb. De a hatalomhoz igazodás spontán módon is végbemehet.

Azért is érezzük szükségét, hogy az utóbbi lehetőségeket is megemlítsük, mert modellünk nem csak a 2010 óta kialakult magyarországi helyzetet kívánja leírni. Annál sokkal általánosabb szeretne lenni. Az egyensúlyról beszélünk, mely sokféleképpen felborulhat⁴³ és sokféleképpen létre is jöhet.

A foglyul esett társadalmakban csak a politikusnak van tekintélye

A jelen problémája nem a liberális ideológiai fölény. Bajos, hogy az állam által maga alá gyűrt médiumok számbeli fölényben vannak, de még nagyobb baj, hogy a nyilvánosság ingerküszöbe nőtt, a meghatározó véleményformáló személyek eltűnedezőben, és helyüket nem vették át olyan hiteles intézmények, médiumok, kutatóközpontok, egyetemek, agytrösztök, amelyeknek erkölcsi befolyása meghatározó volna. A foglyul eső társadalomban eltűnnek a tekintélyek, és mindössze hivatali felettesek maradnak. Egy érdekezérelt lánc, semmi más. Ha mégis marad tekintély, akkor az a politikus; legyen szó miniszterről, polgármesterről vagy képviselőről, a lényeg az, hogy ez a szakma tűnik egyedül kompetensnek a valóság alakításában, és éppen ezért lesznek sokan, akik minden politikust gyűlölni fognak, de olyanok is, akik rajongókká válnak.

A foglyul eső társadalom másik jellemzője a civil szféra elgyengülése, infantilizálódása, kiüresedése. Ez nem ment volna végbe, ha a civil szerveződések társadalmi ismertsége korábban már meg lett volna. A civil szektor, a maga rendkívüli tevékenység-gazdagságával valójában önmagát sem ismeri, nemhogy a társadalom egészének volna fogalmai arról, mi a küldetése az egyes szervezeteknek, illetve mit tesznek vagy tehetnek érte. A közvélemény számára a civil szervezetek gyanús pénzpumpák vagy pénzszivattyúk, irodával, csinos titkárnőkkel, miközben a civilek többségének nincs külön irodahelysége, pénzügyeik tekintetében pedig épp az a lényeg, hogy minden fillérről el kell számolniuk, és nem

⁴¹ A csapdába kerülés tehát nem föltétlenül szándékolt következménye a szakszervezetek meggyengítésének. Margaret Thatcher például a kormányozhatóság javulását és gazdasági prosperitást remélt a szakszervezetek meggyengítésétől. Magyarországon a szocializmusban a rekrutálódott elit visszaszorítási szándéka motiválta a szakszervezetek meggyengítését és egyúttal a Liga támogatását. Am épp az ilyen, függő helyzetet eredményező lépések vezethetnek aztán csapdahelyzethez.

⁴² Erre is volt próbálkozás: a közhivatalnokoknak hozzá kellett volna járulniuk megfigyelhetőségükhöz, de aztán az AB ezt nem engedélyezte.

⁴³ Pokol Béla régóta az alkotmánybíróság túlhatalmától félti a demokráciát. Ld. a jurisztokrácia-vitát a Jogelméleti Szemle 2015.4. számában (http://jesz.ajk.elte.hu/2015_4.html)! Ami pedig a nyilvánosságban megfigyelhető egyensúlytalanságot illeti, magam is elemeztem a '90-es évek liberális médiafölényéből származó nyilvánosság működését és annak szerkezetét. Zsolt P. (1997): Médiaháromszög, Bp.-Vác, EU-Synergion

termelhetnek profitot.⁴⁴ A meggyengült szervezetek elhullanak, vagy maguk is csapdába kerülnek, mikor új kenyéradó gazda után néznek. Igazodnak, ahelyett, hogy a politikai hatalom hozzájuk igazodna. Itt is felvethető, mint a nyilvánosság és a média esetében, a kiegyensúlyozottság, az ellensúlyok optimalizáltságának a kérdése. Végül a politikai propaganda hatására is, de azért is, mert a valódi folyamatokat is érzékeli, a magánember úgy tekint a civil szervezetre is, mint valamelyik politikai oldalhoz tartozóra.

Az NGO-knak nem túlhatalma van, hanem kiszolgáltatottsága

Az NGO-kat korábban vádolták már azzal, hogy túlzott befolyásra tettek szert; hogy nincs demokratikus legitimitásuk; hogy önjelölt szakértőként kerülhetnek közel a tűzhöz; stb. Ezzel kapcsolatban több kérdést is szeretünk volna föltenni vendégeinknek, de egyiküknél sem igen találtuk relevánsnak, mert a mi interjúalanyainkra inkább valamiféle kiszolgáltatottság volt a jellemző, függetlenül attól, hogy „nemzetinek” számítottak-e vagy sem. A helyzet javulására nagyon kicsi az esély, mert nem elég a sértett szervezetek kormányzat iránti jóindulata, de a mindenkori kormányzatnak is úgy kell tekintenie ezekre a szervezetekre, mint amelyek bevonhatók egy közös munkába.

Elvileg mindkét oldal, a kormányzat és civilek egy tanulási folyamat előtt állnak, és egyik sem érhet el eredményeket a másik nélkül, miközben a hatalomnak tudomásul kell vennie, hogy mindig lesznek olyan civil szervezetek, amelyek kritizálni fogják, és meg akarják mondani, szerintük hogyan kéne kormányozni, mit hogyan kéne csinálni. A hatalom szekerét toló civil szerveződéseknek még nehezebb a dolguk, mert ők a csapdában lévők klasszikus esetei, és hitelességi gondjaik vannak. Hiába folytatnak hasznos tevékenységet, elkényelmesednek, és a lojalitásversenyben morálisan könnyen leépülnek.

Az a társadalom kerülhet és tartható aztán csapdában, amelyikben kevés a polgár; azaz az olyan személy, aki gazdasági értelemben nem kiszolgáltatottja a hatalomnak, és ugyanakkor közösségi tevékenységet is folytat. Minél jelentősebb azonban, miként Magyarországon, a gazdasági szereplők állami és önkormányzati megrendelésektől való függése, annál inkább esély van arra, hogy nemcsak a vállalkozó ejtheti csapdába az államot, de fordítva is ez történik. Ez a „róka fogta csuka” helyzet igen jellemző lehet azokban az országokban, ahol végezetül a társadalom is csapdába kerül.

Egy harmadik variáció és további finomítások

A vállalkozó és a politikus korrupcióvá fejlődő viszonyának egyik eseteként említettük már a state capture-t, itt a vállalkozó diktál. Most behoztuk a kölcsönös függés esetét, amelyben egymást tartják sakkban, és mindegyik börtönbe juttathatná a másikat egy tanúvallomásával. Végezetül létezik, s szerintünk e felé tart Magyarország, a „politikus felül” állapot is. Ennek is vannak fokozatai. Ahogy a politikusok iránt értelmetlen rajongás példaként Dél-Amerikát említettük, úgy a gazdaság fölötti politikai dominanciára a volt szovjet tagköztársaságokban le lehetünk fel elgondolkoztató, elszomorító és szélsőséges eseteket.

Ott is, ahol a település polgármesterét rendre megválasztja a nép, ahol a demokrácia minimális feltétele (választások szabadsága) nem sérül, teljes lehet már a kiszolgáltatottság. Ha jobban megpíszkáljuk a dolgokat, láthatjuk, hogy már minden a polgármester kezében van. Kezdetben talán csak a fuvarozást birtokolta, de miután politikai hatalomra került, elérte,

⁴⁴ Kuti Éva: Hívjuk talán nonprofitnak... <http://mek.oszk.hu/01300/01398/01398.pdf>

hogy minden munkát ő ad a helyieknek. A poros kisvárosban csak néhány üzem van, csak egy útépítő cég, csak egy kereskedelmi bolthálózat, csak egy fuvarvállalat, és mindegyik a polgármester s családja kezén. Bárki mást szavaznának meg helyette, a polgárok csak pórul járnának. Voltaképp nem is polgárok ők, csak alattvalók, hiába élnek papíron demokráciában. Hasonló tendenciák Magyarországon is megfigyelhetők. A többször megválasztott polgármesterekről általában az járja, hogy „ügyesek”, jól pályáznak, sok pénzt forgatnak, de közben gazdasági ellenfelekkel is leszámolnak, mert nem egy közülük egyszerre két lovat ül meg.

A zsákmányrendszerre való visszatérés problémája

Annak, hogy a magyar közigazgatásban az *érdemrendszert zsákmányrendszerre* alakították át,⁴⁵ van olyan előnye, hogy a politika által kijelölt célok gördülékenyebben valósulnak meg; hátránya és súlyos következménye viszont az, hogy a közigazgatásban dolgozó pusztá végrehajtóvá válik, és nem jelez vissza a döntéshozóknak, mit hogyan lehetne jobban csinálni. A zsákmányrendszer különösképp kedvez a helyi kiskirályvá válásnak, mert az alkalmazottak szakmai önbecsülése leépül, és inkább a félelem lesz a meghatározó. Ugyan nem a feudalizmus születik újjá, mert a helyi kiskirályok jogilag korlátozhatók, de mindenütt megindul a politika és a helyi gazdasági élet közti összefonódás, mert a helyi hatalom egy neki alávetett s engedelmes apparátussal inkább kísértésbe esik. A zsákmányrendszer voltaképp lehetővé teszi a politikai győzteseknek a gazdasági élet kisajátítását is.

A demokratikus körülmények közt csapdába kerülő társadalom jellemzője, hogy rendelkezik egy nagyon motivált élcsapattal, melynek tagjai erősen érdekvezéreltek. A politikai hatalom megtartása számukra gazdasági és egzisztenciális érdek. A közpénzekből élő klientúra egyre szélesebbé válhat. Először csak a nagy beruházásokban érdekelt pályázók és a közbeszerzések nem véletlen győztesei az érintettek, de ez a rendszer gyorsan bekebelezi a kultúrát, az egészségügyet, az oktatást és az összes társadalmi alrendszert is. A végén alapítványokban, civil szervezetekben is megjelenik mind az érdekeltség, mind a kiszolgáltatottság, az alattvalói lét tudomásulvétele.

Helyi szinten jegyzők, képviselők, a település kft-jének vezetői, a mindig nyertes vállalkozók stb. szívhatják le gazdaságilag nem racionális módon az önkormányzat pénzeit, és e csoportok hiába képviselik számszerűleg a kisebbséget, képesek lehetnek arra is, hogy a többség gondolkodását befolyásolják. Ezt bizonyították a szociálpszichológus Moscovici kísérletei.⁴⁶ A kisebbség többséget befolyásoló erejének többnyire pozitív a hatása, de nem a society capture esetében.

A többségnek információi sincsenek arról, milyen technikákkal folyik el a pénz, milyen nem hatékony eljárásmenetek indulnak el csak azért, mert klientista és nepotista módon szerveződnek a megrendelések. S akik mindezt közelről láthatják, mert a közigazgatás széles hadát képviselik, csak alkalmazottak, és állásuk megtartása érdekében jobban teszik, ha engedelmessé válnak. A tűzhöz közel álló réteg egyszerűen a saját érdekében nem beszél, a végrehajtók már szintén a rendszer aktív részei, még ha hasznuk nincs is belőle. A lánc végén pedig nem emelik fel a hangjukat azok sem, akik bizonyos döntések hatékonyabbá tételében tudnának ötletekkel szolgálni. Nekik már egész egyszerűen a kultúrájuk része, hogy csak zárt

⁴⁵ Ld. Stump István előadását a XIX. Országos Jegyző-Közigazgatási Konferencián <http://slideplayer.hu/slide/2087031/> ut. letöltés: 2016. január 4.

⁴⁶ Ld. a kísérlet leírását hátul a tárgymutatóban!

ajtók mögött zsörtölődő kispolgárok. Ráadásul épp ennek a rétegnek a legnagyobb az egzisztenciális kiszolgáltatottsága, épp itt van a legkevesebb olyan ember, akiből hős lehet.

Ideológiai támogatottság

Magyarországon a társadalom csapdába ejtésének ideológiája is van. Ez a liberálisok és a kommunisták kiszorítása. Előbbiek idegen hatalom érdekeit szolgálják, utóbbiak a régi elnyomó hatalom örökösei. A trafikosztogatás például az új hazai érdekcsoportok megerősítésének szándékával mehetett végbe. Nem pusztán zsákmányszerzés volt, hanem egy átgondolt nemzeti stratégia része. Ám épp ezek a hol jobban, hol rosszabbul kivitelezett, stratégiaileg átgondolt lépések vezetnek a társadalom fogollyá válásához.

A kiszorítósdi játékban valószínűleg nem cél, hogy a győztest támogatókat infantilizálják, viszont járulékos következmény, melyet a politika voltaképp nem is bán. Az újraválasztási esélyek ugyanis nőnek, ha az elites csoportokon keresztül a befolyás kiterjeszhető. Infantilizálódnak a kiszolgáltatottságon keresztül a szakmai civil csoportok is, mert erősen szűkülnek erőforrásaik a lojális, de még szakmailag kezdőkhöz képest is. (Az infantilizálódnak erre a folyamatára az egyik műsorunk utáni értékelésben is kitértünk, noha interjúalanyunk tagadta a tényét.)

A „hatalomban maradni” logikája kedvezőtlen társadalmi feltételek mellett további gyors társadalmi leépüléshez vezethet.⁴⁷ A csapdába került társadalmak aztán nem érzik jól magukat a bőrükben, a kreativitás csökken, mindenki cinikussá válik. Az emberek közti életszínvonalbeli különbségek elviselhetetlenné válnak, elszabadul a szegénybűnözés, vagy polgárháborús helyzet alakul ki.

Végezetül feltehetjük a kérdést, hogy azokban a demokráciákban, amelyekben a fogollyá válás láncolata kialakul, és amelyekben legfőképpen a politika túlhatalma érhető tetten, mégis mit remélhetünk a civil szervezetektől, melyek szintén csak a társadalom részei? – Csapdába kerülésük ellenére valószínűleg még mindig ők, tehát a civilek (meg a különböző szakmai szervezetek és szakszervezetek⁴⁸) a megoldás kulcsai. Mert bármely szerveződés, melynek legitimitása nem vonható kétségbe, mert egy feladat, egy terület iránt elkötelezett, mert hasznossága igazolható, mert tudása, ha nem is nélkülözhetetlen, de láthatóan érték, megindulhat az erősödés útján, hogy a kívánatos egyensúly és a politikával szembeni ellensúly újra megjelenjék.

⁴⁷ Acemoglu, Daron és Robinson, James A. (2013): *Miért buknak el a nemzetek*, Budapest, HVG Kiadó. A szerzőpáros számos ilyen folyamatot leír, amelynek végeredménye például a tengerpartról az ország belsejébe menő vasútvonalak vagy az oktatási rendszer fölszámolása. Ezek sokszor olyan országokban történtek, amelyek gyarmati státuszukból felszabadultak, majd a helyi választott vezetők ugyanazon módszerekkel, mint a volt gyarmatosítók, de még jobban kifosztották saját országukat. Ez az új és szűk elit ellenérdekelte a polgári társadalom megszületésében; ez ugyan az egész nemzet GDP-jét növelné, viszont ennek az elitnek a leváltásához, de legalábbis monopóliumának megtöréséhez vezetne.

⁴⁸ E sorok írásakor eddig még nem látott módon lépnek föl az orvosok a hálapénzzel szemben, s azért, hogy legyen a kórházakban elegendő kézfertőtlenítő. Merthogy „2015-ben Semmelweis Ignác hazájának gyógyítói jutottak a legkevesebb kézfertőtlenítőhöz Európában.” Atláthatóságot akarnak és a hálapénz jelenségének fölszámolását, cserébe pedig anyagi megbecsülést. <http://www.mok.hu/hirek.aspx?nid=49022>

A rádióműsorok utáni gondolatok

Civil Világ Magyarországon

Vendégei: Dr. Kiss Ilona, a Magyarországi Lions Clubok Szövetségének kormányzója és Kercsmár András, a Rotary Hungary Kormányzótanácsának tagja

A Civil Rádióban elindított új sorozatunkban kettőt hívtunk meg az egész világon jelen lévő civil szervezetek közül. A beszélgetésre való fölkészülés során Jody Jensen Globalizáció és új kormányzás című könyvét használtam⁴⁹. Ebből megtudtam, hogy a globális civil szervezetekről csak a '90-es évektől beszél a szociológiai szakirodalom. Vagy másképp: csak ekkor kerültek ezek a kutatás homlokterébe, hiszen országokon átívelő civil szervezetek már régebb óta vannak. Ilyen például a rádióba hívott két beszélgetőtárs is, a Rotary korábban volt, és a Lions jelenlegi kormányzója.

A „kormányzó” kifejezés lehet a titkosságból kinövő, sejtelmes férfitársaságok címkórságának megnyilvánulása, és tény, hogy mára ezeknél a szervezeteknél hagyománya van ezeknek az elnevezéseknek, viszont az amerikai törvények a '70-es években meg is tiltották, hogy nemi diszkriminációs szervezetek működjenek. „Vagy beengeditek a nőket, vagy meg kell szünnötök” – mondták. S a Lions hazai vezetője, lám egy hölgy. Amint pedig bepillantást nyerünk e két szervezet működésébe, kiderül, hogy kormányzónak lenni messze nem „nagyurat” jelent. Mandátumuk is mindössze egy évre szól, és az önimádat kibontakozásához ennél azért több időre volna szükség.

Ami pedig a globalitást illeti, hát nagyon is jellemző rájuk a hazai posványból való kitekintés. A vezetőknek találkozniuk kell egymással, tréningezik őket, utaznak és világot látnak. Jody Jensen könyvéből megtudhatjuk, hogy ők inkább a *transznacionális* szervezetek kategóriájába tartoznak, mert a *globális civilek* egy-egy ideológiát képviselnek, küzdenek is azért, ha kell a kormányzatokkal, a piaci szereplőkkel (leginkább globális cégekkel) is. A transznacionálisak ellenben kevésbé harcosak, csak teszik a dolgukat, és jótékonykodásukkal akarnak példát mutatni.

Ami azonban a gazdaságot illeti, véleményem szerint a globális civilek taposták ki az utat a transznacionális civilek számára is. Mert arra a kérdésemre, hogy változott-e valami az utóbbi évtizedekben, azt a választ kaptam, hogy nagyon is. Egyfelől már nem szükséges a nyelvtudás az egyesületi csatlakozáshoz – azaz globalizálódnak ezek a globális szervezetek –, másfelől pedig már nem nekik kell a vállalatokhoz menni, mikor pénzt gyűjtenek, hanem gyakran azok keresik meg őket. Ez alighanem a CSR-nek köszönhető, a CSR pedig a globális civilek harcának tudható be. Jody Jensen könyve is azt állítja – s ez is nagyon idevág –, hogy a

⁴⁹ Jensen, J (2014): Globalizáció és új kormányzás, Budapest-Érd, Mundus Novus Könyvek

globális vállalatokkal, azaz a Kalmárokkal szemben a Herceg (azaz a kormányzat) nem elég erős. Kell a Polgár, és persze a Varázsló. (Ez utóbbi volna a média.)

Itt van tehát ez a két szervezet, melyek alig különböznek egymástól, s ha mégis, akkor is alig. A Rotary inkább baráti társaságként definiálja magát, a Lions inkább jótékonyági szervezetként. Valójában hasonlóképp működnek, és hasonlóan jótékonykodnak, és hasonlóan viselkedik hozzájuk a világon még több ezer szerveződés.

Miért is fontos egy transznacionális civil társasággal indítani a Civil Világról való ismeretszerzést? – Azt gondolom azért, mert ma Magyarországon a civilekről sokaknak az jut eszébe, hogy ők vagy külföldi hálózatok tagjai, és akkor kormányellenesek, vagy pedig hazai köldökzsinóron lógnak, és akkor kormánypártiak. Míg a kormánypénzből támogatott civil tüntetések magukat népek tartják, mások meg őket tekintik csöcseléknek.

Nagyon úgy tűnt, hogy a Rotarynak és a Lionsnak egészen más számít kihívásnak. Amitől szabadulni akarnak, az nem a politikai besorolás, mert a fenti hangzavar el se ér hozzájuk. Sehol sem fogadnak el állami pénzeket, büszke kívülállók és sérthetetlenek. Ellenben nem szívesen tekintenek magukra úgy, mint valami tikos társaságra, sem pedig úgy, mint valami elitklubra.

Pedig ahogy beszélgetőtársam, Péterfi Ferenc megfogalmazta, elég aberrált az a társadalom, amelyik a jómódúakkal szemben pusztán azért, mert jómódúak, ellenséges érzületet táplál. Nos, erről a problémáról nem a Rotary meg a Lions és a hozzájuk hasonló, gazdaságilag is érvényesülni próbáló és tudó polgárok tehetnek, de nem is transznacionális jellegük. Ennek oka kizárólag a hazai elitellenesség, az elitekről szóló, kizárólagosan negatív hírek.

Mintha nem volnának nálunk becsületes, tehetséges és tehetős vállalkozók. Pedig vannak, csak éppenséggel elég sok időnek kell eltelnie ahhoz, hogy divatba kerülhessenek. Írtam erről a lehetséges folyamatról a rendszerváltáskor, és playboy polgárosodásnak neveztem, főszereplőit pedig playboy polgároknak. Aztán nem lett belőle semmi.

Egy rádióbeszélgetés persze kevés ahhoz, hogy divatba hozhassa őket, de arra talán elég, hogy megmutassa: léteznek, s egy olyan sorozat, amelyik áttekintést ad a nonprofit szektorról, elégségesnek kell lennie ahhoz, hogy beszűkült civil-tudásunk kitáguljon.

A sorozat későbbi adásai kapcsán, a beszélgetések után születő gondolataimról pedig – ahogy azt itt is tettem –, a Méltányosság Politikaelemző Központ nevében szeretnék számot adni.

Az adás elhangzott 2014. december 3-án 19 órakor a Civil Rádióban.

Az adás meghallgatható itt: http://civilftp.civilradio.hu/1203_1900_demokraciamost.mp3

Zöldek Magyarországon – helyi és globális szinten

Vendégek: Tatár Sándor, a veresegyházi Tavirózsa Egyesület elnöke és Simon Gergely, a Greenpeace szakértője

A civileken belül a zöldek a legkülönbözőbb módon osztályozhatók, de nem csak úgy, ahogyan azt Orbán Viktor Tusványoson tette, nevezetesen, hogy vannak, akik magukat pénzelik, és vannak, akiket külföldről, ez utóbbiak pedig „fizetett politikai aktivisták”.

Mi ezúttal is egy globális és egy helyi kis civil csoportra voltunk kíváncsiak. A globális a Greenpeace lett, mely történetesen egy politikai értelemben is aktivista szervezet, és vannak fizetett alkalmazottaik is. Külföldről fizetettek, de csak azért, mert a hazai adományozóknál az osztrákok például többet adnak nekik, és regionálisan így inkább ők fizetik a magyar alkalmazottakat. (Olyan ez a regionálisan szerveződő Greenpeace-nél, mint az EU-ban Magyarország helyzete: anyagilag többet kap, mint ad.) A Greenpeace arra is nagy hangsúlyt fektet, hogy ne legyen kiszolgáltatva sem anyagilag, sem politikailag, ezért aztán nem fogad el pénzt vállalatoktól, csak magánszemélyektől, és náluk bizony nem lehet valaki egyszerre politikai pártban is és a Greenpeace-ben is tisztségviselő. Micsoda távolságtartás és függetlenség!

A helyi kis zöld szervezetnek már sanyarúbb a sorsa. Többek között azért, mert rádióadójuk csak addig működhetett, míg az önkormányzat és az állam támogatta, aztán elkövették azt a „hibát” is, hogy a Norvég Civil Alaptól pénzt kértek és kaptak; beszélgetőpartnerünk, Tatár Sándor pedig azt, hogy volt már helyi önkormányzati képviselő is. Ezek után az emberben természetesen megfogalmazódik a kérdés, miért nem inkább a Greenpeace-nél keresett Sándor valami neki való közösségi küldetést. Ő erre azt feleli, hogy azért, mert őt biológusként a helyi természet tanulmányozása és védelme és a helyi társadalom érdekeli.

S azért a Greenpeace-ben sem fenéig tejfél az élet. Ha feszegetjük a szabadság kérdését, kiderül, hogy egy ilyen globális szerveződésben milyen rend is uralkodik, ki határozza meg például, hogy mivel kell és lehet foglalkozni. Nem állítanám, hogy pontosan értem a működésüket, de gyanítom, hogy Tatár Sándor minden hátrányos helyzete ellenére is úgy érzi, kis szervezetében nagyobb autonómiával és szabadsággal bír. Ez a kicsiség előnye.

Simon Gergely felsorolta a szervezetük főbb témáit: a tengerek védelmét, az energia kérdését, a CO₂-kibocsátást, az Antarktisz, az őserdők és a káros vegyi anyagok problémáját. Ha tehát egy kis helyi szervezet a Greenpeace segítségére áhítozik, akkor a fentiek valamelyikébe kell becsomagolnia saját témáit, mert a Greenpeace „nem lő verébre”, globális ügyekkel foglalkozik.

Szerkesztőtársammal, Péterfi Ferencsel érdekelt minket a globális és lokális szakmai szervezet közötti lehetséges együttműködés kérdése, de ez többnyire csak véletlenszerűen tud kialakulni, annyira eltérő e kétféle szervezet működési tere. Bár épp most merült fel, hogy a Tavirózsa bizonyos szakmai ügyekben talán segíteni fogja a Greenpeace.

Összefoglalva tehát, miként is növekedtek ismereteink a civil zöldekről: a képlet nem olyan, hogy vannak a külföldről pénzelt, helyi hatalmat befolyásolni akaró politikai aktivisták, mert van, aki tevékenységének célkeresztjében sokkal nagyobb egység van, mint egy ország. A

Greenpeace általában multinacionális cégekkel harcol, nem országokkal. A kicsi pedig nem jó dolgában folyamodik külföldi pályázati pénzekhez, hanem mert egyszerűen nem kap máshonnan.

Jody Jensen négy szimbolikus alakot fest meg, amikor a mai országhatárokat átmetsző mechanizmusokat elemzi. A Herceget, a Kalmárt, a Polgárt és a Varázslót. Tatár Sándor arra a kérdésre, hogy melyik szerep áll közel az ő kis egyesületéhez, a Polgárt választotta, mert azt is szeretnék, hogy a helyi lakosok is polgárrá váljanak, és így partnereik legyenek a küzdelmeikben. (Bizony, bármily szomorú is, de úgy tűnik, mintha ellenséggént kezelnék őket, hiszen az általuk megvalósuló társadalmi ellenőrzéssel a helyi politikai vezetők és azok híveinek érdekeit sértik, ám ha a lakosok polgárok lennének, és nem feudális alattvalók, a Tavirózsa is népszerűbb lehetne.)

Simon Gergelynek már nehezebb volt választania, mert az ő szervezete Herceg is akar lenni, meg agyafúrt módon, varázslattal polgári értékeket is szeretne terjeszteni. Egyedül a Kalmár szerep volt kizárva, vagyis a kereskedői attitűd. A Greenpeace nem a pénz megkeresésének mikéntjéről szól – igen kínos volna, ha ilyesmi derülne ki róluk. S míg a Greenpeace nem Kalmár, ám végez marketing tevékenységet (azaz Varázsló), a maga módján befolyásolni/uralkodni is akar (tehát Herceg). S hogy ez utóbbit miként teszi? Nem másként, mint hogy NGO-ként ő is ott ül a tárgyalóasztaloknál. Önálló politikai tényezőként!

A Greenpeace jelenlegi tekintélyét radikális akcióik segítségével érte el, melyeknek törvényi következményeit is vállalják. A „radikalist” a Greenpeace nem fogadja el szívesen saját tevékenységének jellemzéseként, az ezzel a jelzővel illethető akcióit inkább csak szükséges rossznak tartja, és saját békés jellegét hangsúlyozza. Itt volnának kétségeim, nem így Tatár Sándor esetében, aki önkormányzati képviselőként a legudvariasabb politikus volt, akinek felszólalásait valaha is volt lehetőségem megfigyelni. Viszont a Tavirózsa Egyesület képviselőjeként az ellen tiltakozott, hogy egyesületük az utóbbi időben halványabb lett. Pedig azt hiszem, míg a Greenpeace-nek nincs oka panaszra a tekintetben, hogy szakértői gárdája és harcos-engedelmes aktivista hadserege meggyengült volna, addig a kis zöld egyesületek az utóbbi években összezsugorodtak, infantilizálódtak, egyre kisebb feladatokat vállalnak fel, egyre kevésbé *watch dogok*, és egyre inkább belefáradnak a jogi küzdelmekbe is.

A jövőt azonban már sejtjük, ami nem más, mint a globális és lokális zöld szervezetek projektszerű és alkalmi együttműködése. Olyan ez, mint a jing és a jang. Ahogy összefonódnak a lobbitevékenységeket végző szervezetek a kormányzatokkal, úgy szövődnek majd össze a zöldek is. A történelemnek tehát nincs vége, csak épp egy kicsit elkezdett szólni a civilekről.

Az adás elhangzott 2015. január 14-én 19 órakor a Civil Rádióban.

Az adás meghallgatható itt: http://civilftp.civilradio.hu/0114_1900_demokraciamost.mp3

Hercegek kibiceit, akik szeretnék, ha komolyan vennék őket

A műsor vendégei Fricz Tamás (CÖF) és Csáky Csongor (Rákóczi Szövetség)

„Politikai civilek? – Ugyan már, kérem, micsoda kategória ez? Fából vaskarika! Terítsék ki a lapjaikat! Mondják meg, ki küldte önöket, miféle urat szolgálnak!”

Ez nagyjából visszaadja a közvélekedést az olyan civilekről, mint amilyen a Civil Összefogás Fórum (CÖF). Ellenzéki kategóriákkal leírva ugyanezt: „kooptált banda”, lúzerek, fanatikusok. Tudományosabb kategóriákkal, de kritikai attitűddel: kormányzat által szervezett civil szervezet (government-organised non-governmental organisation, azaz GONGO). Ugyanakkor a CÖF magára nézve aligha fogadja el, hogy a kormányzat adja ki nekik a feladatokat, jövőjüket pedig végképp nem ebben látják. Másik vendégünk, a Rákóczi Szövetség a kulturális civil csoportba is besorolható, nem csak a politikaiba.

A „politikai civil” is, a GONGO is többféle lehet. A kormányzat megbízhat egy civil szervezetet, kiszervezhet oda társadalmi és politikai feladatokat, a politikai civil pedig lehet ellenzéki és lehet helyi is. Az utóbbira ld. pl. a helyi települések összes gondjával foglalkozóktól és a képviselői tagságra, netán polgármesteri babérokra törekvőktől kezdve a magukat pártként nem definiáló, országos demonstrációkat szervezőkig. Szervezeteik száma az összes nonprofithoz képest csepp a tengerben, de hatásuk a közéletre jelentős.

A néha nem ok nélkül, de mégiscsak előítéletes közvélekedéssel szemben egyáltalán nem vágnak arra, hogy autonómiájukat vesztett bértollnokok legyenek; a céljuk az, hogy legyenek valakik, s vallják a szubszidiaritás elvét és a hatalom kontrollálásának szükségességét, nélkülözhetetlenségét. Mióta tömegeket képesek megmozgatni, legyen az az internetadó-ellenes tüntetés vagy egy „békemenet”, hiba volna lúzer fanatikusoknak tekinteni a politikai civileket.

A Rákóczi Szövetség például már a '90-es évek óta bizonyítja, hogy nem egy burkolt jobboldali politikai fedőszervezet. Se nem polgári kör, se nem a jobboldali kormányzatok pénzein megalakított baráti társaság.

Mi „Hercegnek” tekintjük a világ összes politikusát, „Polgárnak” - Jensenhez hasonlóan - a citoyent. (Judy Jensen könyvében az államot nevezte Hercegnek.) Mit is kezdenek a polgárok a hercegekkel? Érdemesnek tartjuk kicsit elgondolkodni azon, hogy azok a civilek, akik nem akarnak politikussá válni, de szeretnék, ha a politikusok odafigyelnének a véleményükre, milyen eszközökkel rendelkeznek, hogy ezt elérjék. Kritizálnak, nyomást gyakorolnak, bíróságokhoz fordulnak, máskor meg támogató, jóindulatú javaslatokat tesznek.

Ám ebben a „lájtosabb” verzióban is, ha valamelyik javaslatukat elfogadja a kormány, a felelősség akkor sem az övék. Könnyű dolguk van így, mondhatjuk, csak *kibicek*.

A CÖF sem kivétel az autonómiát kívánó, politizáló, de párttá válni nem akaró szervezetek között: ők is szeretnék – közvetítette alapítójuk és szóvivőjük, Fricz Tamás a vezetés terveit –, ha a jövőben jobban odafigyelnének rájuk a döntéshozók. Van ennek a tanácsadási váagnak egy szociológiai-történeti múltja is.

A rendszerváltás előtt és után a mai politikai civil szervezetek tagjai alighanem még meghatározó értelmiségiek lettek volna, de ma már az értelmiségnek általában is túl kicsi a presztízse, a politika egész egyszerűen lesajnálja őket, a fogyasztói társadalom pedig elrohant mellettük. Így aztán mivel a *citoyen* rétegünk gyenge és anyagilag kiszolgáltatott, néhány értelmiségi összefogott, alkalomadtán professzionalizálódtak is, és nyugati mintára agytrösztöket próbáltak meg létrehozni. De létrehoztak Demokratikus Chartát, Galamus Csoportot, Professzorok Batthyány Körét vagy CÖF-öt. Amikor anyagi természetű befolyásra is szert tesznek, és ezen keresztül bele tudnak szólni a közéletbe, akkor eljutunk a legneuralgikusabb kérdésekig. Nemcsak bértollnokok nem akarnak lenni, hanem manipuláló GONGO-k sem, ha pedig külföldről finanszírozottak is, tagadják, hogy ügynökök volnának. De azért valahonnan csak jön a pénz!

Innen juthatunk el ahhoz a követelményig vagy követelésig, hogy a civilek finanszírozása legyenek átlátható. Fricz Tamás ezzel egyetértett. Első pillanatra ez még úgy merül fel, hogy *a másik oldal pénzforrásai* legyenek láthatóak, de igen könnyen közös nevezőre lehet jutni, hiszen egy javaslat úgy jó, ha elvszerű. Ez a javaslatot persze finomítani kellene, hiszen számos mecénás szívesen húzódik háttérbe; de hogy a közpénzből való finanszírozás nem maradhat rejtve, az evidens.)

A mai helyzet nálunk még teljesen átbeszéletlen. Vannak ugye külföldről pénzt elfogadók (Svájc, Norvégia, Amerika), és vannak a magyar kormánytól, illetve az államtól. (A kormány és az állam megkülönböztetése is egy neuralgikus társadalmi kérdés) Első lépésben a CÖF diskurzusa – láthatjuk ezt a nyilvánosságban tett megszólalásaiból – abba az irányba ment el, hogy a külföldi pénzek elfogadása alapján címkézés Nyugaton is ismert. Orbán Viktor azt mondta, hogy Amerikában is be kell jelenteni a külföldi támogatásokat. Mások felhívták a figyelmet, hogy csak a lobbicsoportok külföldi finanszírozása bejelentés-köteles, nem a civileké általában. Ez a diskurzus arról szólt, hogy a civileknek be kell-e jelenteniük, ha külföldről finanszírozzák őket. Mi, átvágva a gordiuszi csomót, nem onnan közelítettünk, hogy kinek kell bejelenteni és kinek kell átláthatóvá válni, hanem hogy kinek nem.

Fricz Tamás azt is kifejtette, hogy a putyini rendszerben a civilek bejelentési kötelezettségeinek következtében előálló megkülönböztetések nem követendők. (Köztudomású ugyanis, hogy Oroszországban a következő lépés az „ügynök-civilek” legkülönfélébb vegzálása és jogszabályi megnyomorítása.) Számomra úgy tűnik, a magyar közélet igen könnyen rémeket lát az intézkedésekben, és ha így van, akkor ez alighanem a

jelenleginél sokkal elvszerűbb javaslatlétélek megtételére kötelezné a politikai civileket is. Nem láttam még olyan javaslatot, amelyben megfogalmazták volna, hogyan lehetne nálunk másképp államilag rátelepedni a külföldről jövő civil társadalmat mozgósítani akaró pénzekre, mint a putyini rendszerben.

A CÖF Gyurcsány Ferenc politikai tevékenységének elutasításából született. Más civil szervezeteket Orbán Viktor kormányzása elleni tiltakozás szüli. A két tömeg azért nem téveszthető össze, mert az egyik azt kiabálja, hogy „Gyurcsány, takarodj!”, a másik pedig azt, hogy „Orbán, takarodj!”. Van közös vonásuk, csak ezt még képtelenek voltak megfogalmazni. A politikai civilek működése ugyanis akkor volna igazán szép, ha citoyen értékek mentén sorakoznának fel, s nem politikai pártok mentén. Úgy tűnik, még csak ott tartunk, hogy egyre több olyan civil tüntetés van, amely minden politikai oldalt elutasít. Ez az elmúlt 20 évezés, ami azonban csak egy negatív viszonyulás.

Összefoglalva tehát, vannak olyan politikai civilek, akik diffúz tömegeket mozgatnak, vezetőik értelmiségiek, akiknél másodrendű, hogy mi a szakterületük, és összetartó erejük a *valami ellen* való fellépés. De vannak nem diffúz tömeget mozgató politikai civilek: jogvédők, banki károsultak szövetsége, újságírók, pedagógusok, erőszakos szervezetek érdekvédői stb., és ezek közé tartozik a másik vendégünk.

A *valamiért* való politikai civilek kategóriájába sorolható a Rákóczi Szövetség. Anyagi függetlenségüket ráadásul egy kulcsszemély kapcsolatrendszerének és energetikában játszott szerepének köszönhetik, ilyen értelemben kicsit stabilabbak is. Csáky Csongor szerint ők jobbak és eredményesebbek, mint az állam, ha az azt csinálná, amit ők csinálnak. Nekik kifejezetten rosszul jön a „Magyarország a magyaroké” politikai megnyilvánulás, hiszen céljuk az, hogy támogassák és segítsék a határon túliakat magyar identitásuk megőrzéséért folytatott küzdelmükben. (Tehát egy másik országtól kell elvárni, hogy elismerje, állampolgárai magyar nemzeti identitásuk ellenére nem irredenták, ügynökök és kémiszervezetek.)

A Rákóczi Szövetség a maga konkrét tevékenységével már nem egy diffúz szervezet, és saját feladatai ellátásában sokféle modern felismerésre jut. Pl. arra, hogy a határainkon kívüli román kultúráját és együttélését is segítheti a magyarokéval együtt. Tevékenységük, azáltal, hogy az *valamire* irányul, szakmaivá is válik. Fricz Tamás szerint szakpolitikai arca van már a CÖF-nek is, gondoljunk csak például a devizakárosultak ügyére. S állítólag próbálnak a helyi szintű mozgalmiságra is támaszkodni, azt is életben tartani.

Ezek a szövetségek és mozgalmak szeretnének beleszólni az ország sorsába, szeretnék, ha a civil társadalom aktivizálódna, és nem tagadják a kormányzatra irányuló kontroll-funkció fontosságát sem. (A CÖF megszólalt a korrupcióra való odafigyelés témájában is.) Mindez azonban igen gyerekcipőben jár még, és – ha szabad ilyet mondani, Fricz szerint szabad – a politikai jobb és baloldali besorolási hajlamaink sem segítenek a lényegen.

Az adás elhangzik 2015. február 25-én 19 órakor a Civil Rádióban.

Az adás meghallgatható itt: http://civilftp.civilradio.hu/0225_1900_demokraciamost.mp3

Meg kell tanítani a demokráciát

A műsor vendégei Patonai Anita a KÁVA Kulturális Műhely és Szigeti Tóth János a Magyar Népfőiskolai Társaság elnöke

Vannak olyan civil szervezetek, amelyek demokráciára próbálják nevelni a gyerekeket és a felnőtteket, és még értenek is ehhez. Mindez nem megspórolható, hiszen egy jó demokrácia nem születik csak úgy magától, azt előbb meg kell tanítani.

A dániai népfőiskolák születésüket annak köszönhetik a 19. században, hogy voltak, akik a német befolyástól meg kívántak szabadulni, az önkormányzatiságukat igyekeztek erősíteni, és belátták, hogy ehhez képezniük kell magukat. A magyar népfőiskolák pedig annak, hogy nagyjaink felismerték, hogy a vidéki lakosságot képezni kell.

Magyary Zoltán például a népfőiskolákban látta a helyi közigazgatás fejlesztéséhez a legalkalmasabb eszközt, mivel aki kiokosodott, sokkal szakszerűbb munkaerővé tudott válni, és hatékonyabbá tudta tenni az államot. Az állam szolgálata a nemzet szolgálata volt, és ehhez képzett közhivatalnokok kellenek, akik műveltként jól tudták képviselni az állam tekintélyét. (A népfőiskolák idei 75. évfordulóján róla is megemlékeztek.)

Már a dán és magyar verzióban is érzékelhetjük a szokásos különbséget, az alulról megjelenő igényt, illetve a felülről szervezést, de igen nehéz megmondani, hogy ma mi a küldetése egy népfőiskolának, és hogyan találhatja meg a helyét. (Elnézést, hogy a történetből kihagyjuk most a kommunista időszakot és rombolást.)

Ki akar itt művelt polgár lenni csak azért, hogy helyi közösségét, pláne az országát szolgálja? Ha műveltségre is vágyik valaki – márpedig a középosztályban ez az érték azért megvan –, annak célja sokkal inkább az egyéni boldogulás, semmint bármiféle szolgálat. Ha igen jól sikerül a polgárosodás, nem csupán a vidéket, de az országot is elhagyja az illető.

Ez a nagyon kemény szociológiai tény, az individualitás versus közösség-centrikusság alapvetően belesodorja a hajdan innovatív népfőiskolákat (bentlakás, közösen kialakítandó ismeretkeresés, rövid idejű gyors tudásátadás, közösségfejlesztés), hogy új utakat keressenek. Ilyennek tűnik a Magyar Népfőiskolai Társaságnál a civil ellenállás támogatása. Legalábbis a

kishantosi történetben mindenképp, mert egy számítógépes felnőttképzési tanfolyam politikailag nyilván semleges. A Kishantos kapcsán szervezett népfőiskolai rendezvény két dologból lett kikeverve. Egy hagyományos ízből, melyben okosodni kívántak a jelen lévők a biokertészet nyugati technológiájáról és értékesítési mechanizmusairól, jövőjéről.

Ugyanakkor egy másik vonás is ott van: az aktív civil kontroll. Már a témaválasztás sem lehetett véletlen. Kulturális szervezet ez? Vagy ők is politikai civilek? S ha az utóbbi, akkor mi van? Más népfőiskolák szintén erősen ideologikusak, mert például felekezetekhez, egyházakhoz kötődnek, hogy a lakiteleki politikai kötődéséről már ne is beszéljünk. Szerepkeresésük Magyarországon már-már reménytelennek látszik, noha nemigen tesszük fel a kérdést, hogy azok a remek célok, amelyeket szolgálni szeretnének (vitakultúra, önművelés, demokrácia stb.), miért nem teszik őket népszerűbbé.

Az eredeti szabad szellemet biztosító és a felnőttoktatás tudáskészletét használó eszköztár mintha már nem volna elegendő. A közös beszélgetések, ismeretterjesztő előadások és tanítások, konferenciák a mai erősen mediatisztált világban már kevésnek tűnnek. Az emberek nem mozdulnak ki otthonról csak a tanulás kedvéért, minden papír megszerzésének lehetősége nélkül. Nem kívánnak általánosan művelt állampolgárrá válni, minden perchez konkrét hasznot vagy élményt követelnek. Talán ha még tovább fejlesztenék a felnőttoktatás módszereit, konkrét célmegjelöléssel, tréningyszerű vagy konfliktuskezelő mediációs oktatással, újra divatba hozhatók volnának a népfőiskolák.

Nincs ilyen módszertani tanácsstalanság a drámapedagógiában, a színházi közösségi útkeresésben, melynek épp az az erőssége, hogy tudja, miképp szólíthatja meg a fiatalokat, sőt akár a felnőtteket is. Bármilyen konfliktus (szociodramatikus helyzet) megírható színházi szituációként, és aztán a konfliktus értelmezésébe bevonhatók a jelenlévők. Tehát a színház, a drámajátszás itt elsősorban egy aktív eszköz a közösségi megoldáskereséshez, esetenként a cselekvésre való felkészítéshez is. S bár mindkét szerveződés demokráciára, fejlett közösség-centrikusságra kíván nevelni, előbbi nem tudja elmondani, hogy mihez ért pontosan, vagy hogy mi is lenne a megfelelő módszer.

Diffúz a témaválasztása az értelmiségi sokszínűsége, a tanítási módszerei miatt. Sokszor közvetlenül szeretne hatni a politikára, a politikai nevelődésre, de egyre nehezebben éri el célcsoportjait. Hogy a skandinávoknál ez miért megy még mindig jobban, miközben náluk is ugyanazok a modernizációs kihívások, nem könnyű megmondani; bár azt tudjuk, hogy ott sokkal több időt töltenek együtt az emberek szabadidejükben, és kevesebbet a számítógépek előtt, valamint hogy több a cselekedni kívánó, és hogy több pénz mozog a rendszerben. Szóval talán ez mégsem olyan nagy rejtély.

A KÁVA nem akar aktuális kérdésekbe belefolyni, ugyanolyan elvszerű, mint az előző, viszont fikciós műfajban működik: kidolgozott módszerei profi szerzőket, színészeket, dramaturgokat igényel. Mindkettő pedagógiai tevékenységet folytat, de a drámapedagógiai tudás egészen speciális, míg a népfőiskola igazi ereje egy-egy meghívott vendég tekintélyében, kisugárzásában keresendő. Ez utóbbi pedig sokszor kielégítődik ma már a tömegkommunikációban, viszont a drámapedagógia hatása médiumokon keresztül csekély volna, csak a látogatók bevonása esetében élményszerű a hatás.

Igen elkényeztetetté és hedonistává vált a mai világ. Élményekre vadászik mindenki. Vesz egy számítógépes játékot, hogy a II. világháború vagy a Star Wars virtuális élményeit szerezzék meg. Ezzel azonban képes versengeni egy professzionális civil szervezet, míg egy népfőiskola már nem nagyon. Az olyan diffúz szerveződések, mint a CÖF, a Milla vagy a hagyományokra építő népfőiskolák belebonyolódhatnak a hatalmi érdekérvényesítés útvesztőibe.

Az adás 2015. március 25-én 19 órakor hangzott el a Civil Rádióban.

Letölthető: http://civilftp.civilradio.hu/0325_1900_demokraciamost.mp3

Jogvédők, akiknek küldetéstudatuk van

A műsor vendégei: Kapronczay Stefánia, a TASZ ügyvezetője és Martin József Péter, a Transparency International ügyvezetője

Korábbi vendégeinknél is rendre keresgéljük-kérdeztük, hogy saját területük professzionális művelői vagy csak műkedvelői, és hogy végeznek-e kontrolláló tevékenységet, vagy csak szolgálják a hatalmat.

Megértőek voltunk, hiszen egy civil szervezet egyfelől lehet laikus és műkedvelő, másfelől játékosan belefeledkezhet abba, amit csinál, és nem kell, hogy figyeljen a politikára. Nem csalatkoztunk azonban abban, hogy a TASZ és a Transparency International megvalósítja a két áhított civil küldetést: a hatalom kontrolljaként és professzionálisan működik.

A Transparency az átláthatóságért küzd, a TASZ pedig ezen túlmenően a betegjogok, a romák jogainak védelme, az újságírók, a drogosok stb. jogvédelmében igyekszik segíteni. Két liberális társaság, melyekre nyilván görbe szemmel néznek mindazok, akiknek az ideológiai alapállása más, és mondjuk a bűnözőt inkább büntetni szeretnék, mint a társadalomba visszavezetni. Ám annyi bizonyos, hogy aki bajba kerül, aki kiszolgáltatottá válik, mert erőforrásai elfogynak, meg szokta találni ezeket a szervezeteket, függetlenül attól, hogy ideológiai okokból mit gondolt róluk korábban, legyen ez a személy akár egy pszichiátriai beteg, akár egy holocaust-tagadó.

Nehéz a közvéleménynek elfogadni, hogy egy drogosokat védő szervezet nem a drogozást kívánja népszerűsíteni, ahogy a pszichiátriai szempontból kiszolgáltatottak védelme sem egyenlő az örület kedvelésével; a jogvédők pláne nem

rajonganak a holokauszttagadókért, de elvi álláspontjukat igyekeznek követni, mely szerint a szólásszabadság szent, a közérdeket pedig az szolgálja, ha a közérdekű adatok nyilvánosak.

A professzionalitás nemcsak abból adódik, hogy magasan, tudományosan képzett emberek dolgoznak náluk egy-egy területen, hanem abból is, hogy stratégiai tervet készítenek, kitalálják, hogy az adott helyen és országban mit szeretnének elérni. Ennek megfelelően próbálják megszervezni napi tevékenységüket, biztosítva integritásukat. Cselekvéseik nem utólag nyernek igazolást, hanem előre.

Arról sajnos nem beszélgettünk velük, hogy e nagyfokú következetesség ellenére mikor és hol követtek el hibákat, mit csinálnának másként, egy stratégiai cél érdekében mikor tettek engedményeket, illetve mikor alkudtak meg. Tán nem is volt ilyen, vagy nem árulnák el, vagy esetleg a mai napig maguk is bizonytalanok, hogy valamit jól csináltak-e vagy sem.

Mindenekelőtt a közvetítés és a nyomásgyakorlás az, ami minden civil szervezet tevékenységéhez hozzátartozhat, képezi azokat a területeket, amelyeken hibázni, tévedni is lehet. Vendégeink ezt a kétféle tevékenységet az alapján különböztették meg, hogy a közvetítés a társadalom felé történik, értékeiket propagálják, tájékoztatnak, érzékenyítenek (pl. a korrupció ügyében), a célcsoport tehát a társadalom, a módszer a kommunikáció vagy – miként a Transparency esetében – az ifjúság tréningtípusú fejtágítása, tehát az oktatás. A nyomásgyakorlás célcsoportja viszont a politikai hatalom, a döntéshozók. A lehetőségek itt is sokfélék: a törvénytervezetek véleményezése, a nemzetközi közvélemény figyelmének felhívása, próbaperek indítása stb.

A Transparency igazgatóját már az elégedettséggel tölti el, ha olyan fogalmakat sikerül megismertetni és elterjeszteni, mint a „state capture”. Kétségtelen, ha már valaminek nevet tudtunk adni, akkor már meg is látjuk, és ha ez a valami negatív, akkor már azt is tudjuk, hogy küzdeni kell ellene. Hogy miként is, arra mutatnak példát ezek a szervezetek, de ahogy minden más civil szerveződés, az ő küldetésük is csak az emberek támogatásával, mintáik átvételével valósul meg. A maguk módján tehát ők is, akár a tanárok vagy a papok – ige hirdetők.

A papságot, az orvosokat, a tanárokat szoktuk megtisztelni azzal a jelzővel, hogy hivatásuk van. Szociológiai szempontból a hivatás azért van eltűnőben, mert az életutak kiszámíthatatlanná váltak, vagyis nem valószínű, hogy aki kormánytisztviselőként pályakezdő, az innen is megy nyugdíjba, a mérnök végzettségű viszont lehet, hogy mindig emberekkel fog foglalkozni, és sosem tervez műszaki terméket, a tanár pedig holnap egy bankban találja magát valamelyik ügyfélablaknál.

Másfelől viszont még a szociológusok sem figyeltek fel arra a jelenségre, hogy a civil világban valamiképp megőrződhet az életre szóló elköteleződés, a küldetés. Itt szerezhető meg az a hivatástudat, amely a munka világában veszendőbe ment. Valamiképp kiegyensúlyozódnak körülöttünk a dolgok, és a következő generációk legalább ugyanolyan lehetőségekkel rendelkeznek, mint a korábbiak.

Régi gondolatom, hogy mindez annak tudható be, hogy a társadalmi feltételek a technológiai fejlődéstől kezdve a politikai rendszerekig állandóan változnak ugyan, de végül mindig igazodniuk kell az emberi természethez.

Az adás 2015. május 6-án 19 órakor hangzott el a Civil Rádióban.

Meghallgatható: http://civilftp.civilradio.hu/0506_1900_demokraciamost.mp3

Segítő szervezetek, akik úgy vezetnek, hogy észre sem veszed

Vendégek: Lantos Szilárd (Máltai Szeretetszolgálat), Szekér András (Habitat for Humanity) és Novák Julianna (TAVAM)

Sorozatunkban eljutottunk ahhoz a felismeréshez, hogy a hivatás a 21. században inkább fellelhető a civil szervezeteknél, mert a munka világa túl gyorsan változik, nem stabil, míg az önkéntes ténykedés lehet tartós. Ugyanezt elmondhatnánk a segítő civil szervezetek kapcsán is, hiszen itt tényleg csak az marad, akinek küldetéstudata van. De nem erre helyezzük a hangsúlyt, hanem hogy a rászoruló embereken hogyan is lehet segíteni?

Gyakran éri a civil szervezeteket az a vád, hogy a szakterületükön amatőrök, különösképp, ha szegénységgel foglalkoznak: nincs meg az a szakmai tudás, amely a szociális munkásoknál, egészségügyi dolgozóknál megvan, akik képzettségükönél fogva akár tanácsot is tudnak adni. Ráadásul a szegénység, a hajléktalanság megoldhatatlan, a pesszimisták szerint még a szakemberek sem érnek el eredményt, hiszen miért is hallgatna rájuk az, aki épp „önhibájából” jutott oda, ahová. A szegénységen való segítséget ezért tartják sokan olyannak, mintha lukas vödörbe öntenék a pénzt, a szegregált cigány közösségekre pedig úgy tekintenek, mint amelyek „csak követelik a segítséget, de maguktól nem tesznek keresztbe egy gyufaszálat sem, hogy életkörülményeik megváltozzanak.” Az önhibából perifériára sodródás esetenkénti előfordulását kár tagadni, azt azonban, hogy a civilek ezt ne tudnák, naivak volnának, vagy nem tudnak segíteni, nos ez az, amiben a többségi társadalom téved.

Két kollégámmal Dániában jártam egy workshopon, és segítő civil szervezetek működésével ismerkedtünk. Mikor az iránt érdeklődtünk, hogy bizonyos szervezetek hogyan próbálják megváltoztatni az alkoholisták és a drogosok életét, megdöbbentő értékrendbeli, kulturális különbségbe botlottunk. Nem értettük ugyanis a hajléktalanság súlyos helyzetéről szóló beszámolót, hiszen úgy gondoltuk, ott aztán tényleg csak önhibájából lehet valaki munkanélküli, tekintve, hogy ez az ország képviseli a társadalmi jólét és boldogságérzet csúcsát a világon. „Igen, felelték, nem az a gond, hogy ne találnának munkát, és ne tudnának lakást bérelni. A baj az, hogy nem akarnak.” Arra a kérdésre azonban, hogy miként akarják ezeknek az embereknek a gondolkodását megváltoztatni, a válasz megdöbbentően liberális volt. „Miért akarnánk megváltoztatni? Mi csak segíteni akarunk rajtuk – mondták. Nekik kell akarni a változást, mi az ilyesmire meg se próbáljuk rábeszélni őket.” Ez persze nem azt jelenti, hogy ha változtatni szeretnének az életükön, arra ne találnának egy segítő szervezetet vagy állami intézményt, de ezek nem akarnak beleszólni az életükbe, csak azt kérik: miben segíthetnek.

A segítő szervezetekben sokszor csak az egyszerű humanizmus, a mi két vendégünk esetében a keresztény szellemiség munkál. Ez az alap, de nekünk a dán példa túlságosan megengedő, idegen, és talán nem is kell követnünk. Az aktív beavatkozásra is szükség van, hiszen nálunk nem csak az egyén, de egész közösségek süllyednek le. Talán csak a magányos középosztálybeli lakótelepi kismamákhoz kell olyan ajánlattevő módon hozzáállni, ahogy a dánok a hajléktalanokhoz, mert ők is bizonyos értelemben „rászoruló”. Az aktív beavatkozáshoz viszont nagy empátiára és szakértelemre van szükség, és élünk a gyanúperrel, hogy ezt a civil szervezetek közül néhányan, épp mert komplexebben látnak hozzá a feladathoz, vagy speciálisabban hangolódnak egy adott területre, professzionális módon látják el. (Arról nem is beszélve, hogy a Málta vagy a Habitat szociális munkásokat jobban meg is tudja fizetni, mint maga az állam, azaz szakemberhiány nincs.)

Az állam a democráciákban többnyire kivonul a legproblémásabb területekről: alkalmoszerűvé válik a rendfenntartás, leépül az oktatás, az egészségügyi ellátás stb., de a civil szervezetek épp itt és gyakran még mindig helyt tudnak állni. Akkor melyik is a professzionálisabb? Különösen azok érdekeseek, amelyeknek hálózatos tapasztalatuk vagy múltjuk van. Ha amatőrök lennének a segítő civilek, azonnal kimerülnének, feladnák, lelkiileg összeroppannának, ám azt tapasztaljuk, hogy éveken keresztül képesek ugyanazon a terepen maradni. (Már ez is a professzionalizmus jele, hiszen egy-két éves EU-s projektekkal nem lehet közösséget fejleszteni, és a különösképp nehéz területeken 5 év vagy ennél hosszabb idő alatt lehet csak eredményeket elérni.)

Vendégeinket a professzionalizmus skáláján úgy helyezhetnénk el, hogy a legkevesebb tapasztalattal az újonnan szerveződő József Attila lakótelepi anyagközpontja, a TAVAM rendelkezik. Tekintve azonban, hogy itt középosztálybeliek és nem hátrányos helyzetűek találhatók, nem az otthonról menekülni kényszerülők, hanem a harmonikus közegű, mégis magányos nők a megcélzottak. A kitalálóknak csak a helyet kellett megszervezni, és a kezdő lökést megadni. Az, amit régen a generációk együttélése nyújtott, náluk az anyák összehozása pótolja. (De már itt is szerves fejlődés jelei mutatkoznak, pl. az idősök otthonával való együttműködésben.)

A tapasztaltságot tekintve második helyre a Habitatot tennénk, melynek szakmaiságát sok állami intézmény megirigyelhetné. Belső szabályaik vannak, nem térítenek, noha keresztény szervezet, havi rendszerességgel szakember foglalkozik a munkatársaik élményeivel, a lakhatás javítása érdekében szakpolitikai javaslatokat fogalmaznak meg, stb. Felújítani, házakat rendbe hozni az állam is tud, de azt elérni, hogy az ott lakók felelősséget érezzenek, és megőrizték a felújított lakóházak állagát, nos, ez az átlagember szerint például egy szegregált területen kilátástalan vállalkozás. A Habitat azonban épp ezt tudja. Nem elég szerszámkölcsonzési szolgáltatásokat felajánlani és építőanyagot szállítani, de az ott élőknek még egymás házában felújításában is segíteni kell. A jól ismert kalácsa feltámasztása közösségépítő, és amit közösen csináltak, azt meg is becsülik; mert mit is szólna az a szomszéd, aki látja, hogy az általa végzett munka megy füstbe a következő télen. A projekt akkor sikeres, ha abba a ház leendő tulajdonosain túl bevonják a helyi vezetést is, és így a különféle tudások adódnak össze.

A legtöbb tapasztalattal a hátrányos helyzetű csoportokkal való foglalatosság terén a Máltai Szeretetszolgálat rendelkezik. Logisztikailag, szervezetenként alkalmasak arra, hogy ott is helyt tudjanak állni, ahol nincs helyben mire vagy kire támaszkodni. (A Habitatnak pl. vannak jól képzett helyi segítői Mátraverebélyen.) A tevékenység a legrosszabb helyeken valamiféle sorsközösség vállalásával kezdődik – mondja Lantos Szilárd. Arra a kérdésre, hogy miként találják meg a megfelelő embereket, mit tesznek, hogy a kiégéstől megvédjék őket, van-e esélye annak, és mekkora, hogy egy területen ki tudják nevelni azokat, akik majd tovább viszik a munkájukat, a válasz, hogy nincs két egyforma szituáció. A munka minden részét áthatja az erkölcsi felelősség, de meg lehet találni az elhivatott embereket, nem csak az egyházakban, hanem a klasszikus ellátórendszerekben is. Mindenütt sok a segítő szándék, csak összehangolásra és motivációra van szükség. Sőt, még a döntéshozók is olykor vevők arra, hogy ne felszámoljanak egy-egy területet, hanem rehabilitálják azt. (A Málta 8 éve dolgozik a pécsi György-telepen, melyet először fel akart számolni az önkormányzat.)

Ezek a szervezetek tehát elég energiával és tudással rendelkeznek ahhoz, hogy az úgynevezett resztoratív módszereket alkalmazzák. Türelmesen kivárik, míg átbillennek a dolgok, és pl. egy közösségi házat a polgármester valóban át meri engedni nekik, hogy használják. Vagy a Nyugati téri aluljáró esetében a helyzetelemzés feltárta az alapvető problémát, mely szerint olyan sok a tulajdonosa ennek a területnek, hogy azon szinte demarkációs vonalak húzódnak. Márpedig egyvalaminek a lepusztulása (pl. rozsdásodó csövek, lehullott vakolat) vonzza a másikat, az pedig a harmadikét (a virágárus pl. a saját portáját a szomszédja miatt hanyagolja el), stb. Az ilyen hely egyre koszosabbá válik, itt nem érzik magukat a környezettől elütőnek, akik saját testüket hanyagolják el, stb. Felismertetni az összes szereplővel önnön érdekeiket, komplex probléma. Míg Budapest vezetése ezt hatósági fellépéssel kívánta megoldani, addig a Máltaiak másként, de végül is az állam és a civil szervezet egymásra talált.

A Nyugati aluljáró példájából Franklin Benjamin jut eszembe, aki a Vadnyugaton, Philadelphiában megpróbált több szereplőt ráébreszteni arra, miért fog jobban menni az üzlet, ha lekövezik az utakat, és a sár nem akadályozza a forgalmat. A közös cél felismertetéséhez, aztán a rábeszéléshez, majd az energiák egyesítéséhez és összehangolásához tehetséges vezetőkre van szükség. Ezek a civil szervezetek gyakran tehetséges problémamegoldók; Franklin Benjamin is civilként tette a dolgát, és a meggyőzéshez is értett. Úgy vezetnek ők, hogy valójában a közösség erejét szabadítják fel, hol csak ügyes manipulátorként, hol mediátorként.

A szakmaiság kifejlődését jól lehet mérni azzal, ha egy szervezet közpolitikai javaslatokat tesz. Nem azt állítjuk, hogy minden civil szervezet, amelyik ilyesmit csinál, az szakmailag is jó, hiszen borzalmasan buta dolgok is napvilágot láthatnak; hanem azt, hogy aki szakmailag jó, az nehezen tudja megállni, hogy tapasztalataival ne akarja javítani magát a rendszert is, vagy annak egy-egy részét. A Habitat azt, hogy miként lehetne csökkenteni a lakhatási gondokat, a Málta azt, hogy miként lehetne komplex beavatkozásokkal javítani az elesett emberek helyzetét. És kis szervezetünk a TAVAM is, mely az anyaközpont megvalósításán dolgozik, megfogalmazta egy szakmai kerekasztalon, hogy az is probléma, hogy a Gyeesről azonnal kell átlépni a munka világába, és hogy valamiféle átmeneti segítségre volna szükség, és erre az ő ötletük is megoldás lehet.

És ez csak három segítő szervezet volt; de mennyi tudás, tapasztalat van a többiben is?!

A 2015. június 16-ai adás.

Meghallgatható: http://civilftp.civilradio.hu/0617_1900_demokraciamost.mp3

A migráns-válság megoldáskereső katalizátorai, segítő szervezetek 2.

Vendégek: Zsohár Zsuzsanna, a Migration Aid és Szántó Diana, az Artemisszió Alapítvány képviselője. Téma a migránsok segítése.

Ugyanúgy, mint oly sokszor az emberiség történetében: vándorlás van. Sorozatunkban a segítő szervezetek bemutatását kénytelenek voltunk kibővíteni a „migrációs válság” miatt. Véget nem érő vitákat lehet folytatni arról, hogy ki felel a migrációért, illetve hogy milyen hosszú távú következményei lehetnek, megoldható-e a kérdés egyáltalán. Két szervezet hívtunk meg, melyek közül az egyiknek van válasza arra, hogy most mit kellene csinálni azonnal, a másikkal pedig arra, hogy hogyan kellene a kérdéshez hozzáállni.

Az egyik, a Facebookon szerveződő és a pályaudvarokon megjelenő Migration Aid, melynek képviselője, Zsohár Zsuzsanna azt mondja, hogy ők amolyan gyorstüzelésű válságkezelők. Nem hivatkoznak keresztényi értékekre, de aki éhezik, annak enni adnak, aki meg szomjazik, annak inni. Megpróbálják a legégetőbb dolgokat megtenni, legyen az útbaigazítás, az orvosi kezelés megszervezése, egy éjszakára szállás, a tisztálkodás biztosítása stb. Az erőforrások ott vannak a háttérben, mert a magyar társadalom – és ezt csak mi nem hisszük el – a világ legfejlettebb, leggazdagabbjai közé tartozik. Az egész csak logisztika és jó szándék kérdése, és egy igazi civil kihívás: cselekedj azonnal, mert a „spontán káoszban” szükség van rá!

Hovatovább az olyan spontán módon létrejövő civil szerveződések, mint a Migration Aid, megszegyénítik a formális segítő szervezeteket: az egyházakat, az önkormányzatokat, valamint az erre a területre specializálódott állami intézményeket. Ez persze, hogy zavart kelt, tán féltékenységet is, de erről nem a „káoszdinamikában” lubickoló civilek tehetnek, hanem a helyzet. (Zsohár Zsuzsanna azt, ami most van, „helyzetnek” nevezi, Szántó Diána pedig, és az ő szervezetük már nem a káoszdinamika civilje, „krízisnek”.)

Miközben zajlik a kommunikációs offenzíva, hogy mennyire nem akarjuk a menekülteket, a járványokat, a kulturális keveredéseket, iszlám zárványokat még kevésbé, hogy lehetséges-e integráció, vagy mindez csak a ködevők álma, valamit mégiscsak tenni kell magával a helyzettel, a krízissel. Ha pedig cselekszünk, már kilépünk a „tanult tehetetlenségből”, mely utóbbira sajnos eléggé hajlamosak vagyunk.

A káoszban is otthonosan mozgó civilek tevékenysége mégiscsak enyhíti a feszültséget. Hiszen bármennyire is szeretnénk, hogy a migránsok ne legyenek itt – itt vannak. És bármennyire is szeretnénk, hogy ne szemeteljenek, szemetelni fognak, ha nincs hová tenni a szemetet, és egyéb szükségüket elvégzik, ha nincs hol. A probléma nem oldódik meg fegyvelméssel, de még a magyar nyelven írt fegyvelmező plakátokkal sem. Ugyanúgy, mint oly sokszor már az emberiség történetében: vándorlás van.

Más civil szervezeteknek küldetése, identitása van, eredeti tevékenységüket továbbra is szeretnék végezni, és az új helyzetben sincs okuk ezen változtatni. Ha az Artemisszió úgy gondolta az elmúlt 10 évben, hogy egy más kultúrából származó ember beilleszkedési vágyához segítséget kell nyújtani, hogy lehet őt hasznossá tenni, tud ő boldogulni, és sikere mindenki hasznára válik, ugyan miért gondolná ezt most másképp? Az általuk kifejlesztett tréningek és programok a mostani helyzetben is alkalmazhatók. (A mi fórumteremtésünk ebben katalizátor szerepet játszhat. Nem az első nem várt haszna volna a műsorsorozatunknak, melyben összehoztunk egymásra utalt civileket.) Egy gyorstüzelésű és egy nehézfegyverrel felszerelt professzionális csapat végül is ugyanazt a célt szolgálja, a menekültkrízisre ad olyan választ, amelynek szükségességét azok sem vitathatják, akik szeretnék, ha ez a helyzet nem volna.

Vegyük például az érzékenyítő tréningeket. Ezek az Artemissziónál magas színvonalúak, megvan hozzá a szakértelmük, és igen hasznosnak is. Nemcsak egy többség és egy kisebbség, de akár két kisebbség képviselőinek találkozása esetén is a másik gondjának, bajának megismerése javítja az együttműködési készséget, csökkenti a félelmeket, *horribile dictu* jobba teszi a világot. Ferenc pápa például nagyon szeretné már, hogy komoly változások történjenek a világban. Mindannyian érezzük – mondja pl. [bolíviai beszédében is](#) –, hogy ez nem mehet tovább, de hogy ebben a krízishelyzetben konkrétan mit is kellene csinálni, azt a civilek mutatják. A gyorstüzelésűek meg a kulturális antropológia talaján állók.

Azt nem tudjuk megmondani, hogy valóban jobba válik-e majd a világ, és gyökeres változások állnak-e be a természethez, a pénzhez és az etnikai identitáshoz való viszonyban. A pápa, az Artemisszió, a Migration Aid és egy sereg, vándorlással foglalkozó civil szervezet szerint igen, szerintem nem. De nem is az a lényeg, hogy ki az optimista vagy ki a pesszimista. A lényeg most az, hogy az egymást gyanúsan, sőt ellenségesen méregető civilek kontra politika, nagy egyházak és hatósági szereplők a feladat súlya alatt egymás segítésére sietnek. Bevallom, már félek attól, hogy azok a civilek, akik jogosan, a tevékenységük hatékonyabbá tétele érdekében kivívják maguknak, hogy erőforráshoz jussanak, a végén épp olyanokká válnak, mint azok, akiket épp most katalizáltak a cselekvésre. (Ennek a veszélynek

kevésbé van kitéve egy tartósabb identitással bíró szerveződés, mint egy gyors; de az ördög sehol sem alszik.)

Szántó Diána szerintem is jogosan akarja eloszlatni azt a tévképzetet, hogy a civilek a mindenkori hatalom örök ellenfelei. Menekültügyben szerencsére a hatóságok és a civilek együttműködése felé billen Magyarországon a mérleg nyelve. Azt a politikusok döntenek el, hogy akarják-e ezt kommunikálni. Mi kifelé, az EU felé mintegy válaszként és védekezve kommunikáljuk, hogy mit csinálunk, befelé, a magyar társadalom felé viszont nem. Volna tehát mit javítani a politikai kommunikáción, ha csak másért nem, hát azért, hogy a magyarok jobban tudják, mi is történik valójában. Beilleszthető volna ez abba a sikeres narratívába, hogy a kormány megvéd bennünket, hiszen nemcsak a kerítés nyújt védelmet (ez talán nem is igazán hatékony), de az is, ha a menekültek emberi környezetbe kerülnek. Ez nem csak őket védi, de minket is, ahogy a megfelelő egészségügyi ellátásuk sem pusztán nekik jó, de az itt élőknek is, ahogy a sáttortáboroknál is van jobb opció, és sorolhatnánk.

A rádióműsor készítésekor egy pillanatfelvételt készíthettünk. Ezen a felvételen az látható, hogy megnyílnak a menekülteknek kialakított tranzithelyek, amelyeket pl. a főváros hoz létre. Tegnap még nem láttak okot a cselekvésre, ma már a civilek által katalizált állapotba került a Karitatív Tanács is. De ne csak a helyzetre azonnal reagáló civil szervezet katalizáló hatását vizsgáljuk, nézzük meg a másik egyesületét is! Az összezárt migránsszökevényekben szükségessé válik az antropológusok tudása. Ha kellenek antropológusok, kell majd belőlük utánpótlás is. Ha kell utánpótlás, akkor vissza kell majd állítani 5 éves egyetemi képzésüket is, melyet épp a szintén a műsor felvételének idejében szüntettek meg, és amelyről a hozzáértők azt mondják, a 3 éves master ebben a szakmában nem elég. Németországban például tervezik a menekült-menedzserképzést is.

Civilek, egészségügy, oktatás, hatósági szervek oda-vissza hatnak egymásra. És a civilek ezúttal megmutatták egyik legfontosabb arcukat: eljátszották a gyors és a lassú katalizátorszerepüket. Mindezt egy menekült állítólag így fogalmazta meg, és persze egy ellenzéki lap rögtön címben ki is emelte: „*a magyar emberek jók, csak a kormányuk a rossz*”.

Az augusztus 12-ei adás.

Meghallgatható: http://civilftp.civilradio.hu/0812_1900_demokraciamost.mp3

Érdekérvényesítők, pedig nem is gondolnánk

Vendégek: Monspart Sarolta (Margitszigeti Atlétikai Klub) és Halász Áron (Magyar Kerékpárosklub)

Tömegsportokért tevékenykedő civilekről az él a köztudatban, s alighanem a politikusok fejében is, hogy velük nincs gond, ők nem szólnak bele semmibe, csak kicsit mozogni akarnak, és mozgatni másokat. Persze mániákusként mindenről a fizikai mozgás jut eszükbe, de nagyobb baj sose legyen.

Monspart Sarolta tragikus és mégis felemelő sorsú világbajnok tájfutónak például az is eszébe szokott jutni, hogy a futásban nagyon sok állami-politikai feladat összekapcsolódik, az egészségügytől kezdve a társadalmi felzárkóztatáson át a boldogságszint növeléséig. Legyen valaki nyugdíjas vagy kisiskolás, a tömegsport ingyen van, a sport mindenkié. Azaz mégsem.

Mivel másik vendégünk meg a kerékpározás megszállottja, ő „csak” a kerékpározás népszerűsítéséért harcol. Hamar kiderül azonban, hogy a kerékpározáshoz megfelelő feltételek kelljenek, és hogy az tágabban a közlekedésről is szól. De a futásokat is meg kell szervezni, lehet és kell futópályákat is építeni. Az ember ugyanis úgy működik, hogy ahol kerékpárutat lát, ott maga is kedvet kap, hogy bringára üljön; ahol meg futópályát lát, és rajta sok kocogót, ott ő is nekiveselkedik. A pályák megmozdítják az emberek lábát, az egyik ember pedig leutánozza a másikat. Mindez pedig megszállottakat igényel, mert magától nem menne.

Ebben a körkörös folyamatban megszállottak (?), katalizátorok (?) a fenti civil szereplők, miközben, és ez az érdekes, megannyi érdeksérelmet is okozhatnak. Futók miatt lezárják a várost, kerékpárutakat tesznek oda, ahol korábban autók parkoltak, stb. Rákérdeztünk az érdekérvényesítési technikáikra, és itt két teljesen eltérő stratégia tűnt fel. Monspart Sarolta többnyire a személyes ismertségét, hírnevét használja, a kerékpárosok pedig a mozgósítható demonstrálókat.

Érdeemes megfigyelni, hogy azok a civilek, akik nagyon elköteleződnek, szervezeteket hoznak létre, és rengeteg időt szánnak életükből a mániájukra, miképp válnak egy-egy téma szakértőivé. Monspart a legkülönbözőbb szervezetekben töltött

és tölt be vezető pozíciót; a Kerékpáros Klub pedig profi szervezetté alakult, közlekedésmérnököt, kommunikációs szakembert foglalkoztat. A lobbierő nem egyszerűen csak a nyers erőből és a korábbi világbajnoki népszerűségből, hanem szakmai anyagok gyakori előállításából adódik. Áronék kisvárosoknak készítene közlekedéstervet, ha szereznek rá megbízást, és döngetik az ajtót saját terveikkel, ha pl. a Lánchídról van szó. Sarolta edzéstervet készít, nőket és nyugdíjasokat képvisel, mikor épp hol találja az élet.

Az ő sokszínű tevékenységüket látva merül fel az a kérdés, hogy a sikerességnek, azaz a megszállottsággal párosult lobbierőnek van-e valami köze ahhoz, hogy valaki több szervezetben is központi szereplő. Erre a vendégeink nem tudtak válaszolni, mert ez egy szociológiai kérdés, ők meg inkább a gyakorlati cselekvéssel foglalkoznak. Össze kéne hasonlítani a sok, egymástól eltérő szervezetekben mozgolódókat a csak egyben tevékenykedőkkel, és azt a kérdést kellene feltenni, hogy sikerességük közt van-e különbség.

Ilyen kutatások szerencsére már léteznek, és tudjuk, hogy valóban így van. A civil szervezetek ugyanis nem csupán önálló arculattal rendelkező csoportok, melyek más erőt képviselnek, mint ha pusztán összeadnánk a bennük lévő tagok erejét, de egyúttal egyénekből is állnak. Ez a nem túl bonyolult felfedezés a hálózatkutatókat arra sarkallta, hogy az egyének kapcsolataira koncentráljanak, és azokat vizsgálják. A helyzet az, hogy aki több csoport tagja, az könnyebben talál segítségre és támogatásra a keresztkapcsolatai révén. A gyenge kötések csodákra képesek, ehhez viszont érdemes hiperaktívnak lenni, és több helyen forgolódni. Ugyanide jutunk, ha társadalmi tőkének tekintjük az előbbi erényeket: a kölcsönösségen alapuló kapcsolatokat s a bizalmat erősítő hálózatokat.

A civil társadalmak struktúrája lehet olyan, hogy valaki szektaszerűen csak egy szervezethez kötődik, de lehet olyan is, és ez a nyugati demokráciák sikerének egyik titka, hogy az egyéneknek több civil szervezeti tagságuk is van. Ez szinte egészen elképzelhetetlennek tűnik Magyarországon, de ha kíváncsiak vagyunk az itteni szervezetek sikerességnek titkára, ugyanazt találjuk, mint Nyugaton. Bár Halász Áron például nem szereti összemosni az Átlátszónál betöltött tevékenységét a kerékpárosokéval, de valójában már két nagyon hatékony hálózat tagja, Monspart egyesületi pozícióját pedig itt most fel se sorolnánk.

A másik kérdés, mely foglalkoztatott a Civil Világ két új vendégével kapcsolatban, hogy miképp birkóznak meg azzal a szokásos váddal, amelyet minden civillel szemben meg lehet fogalmazni, nevezetesen, hogy „téged, barátom, meg ki kérdezett?”. Honnan a legitimitás? Hiszen nem demokratikusan megválasztottak, csak érdekcsoportok. Erre a nehéz kérdésre, azt hiszem, még más vendégeinknél is vissza kell térnünk.

Az október 7-ei adás

Meghallgatható: http://civilftp.civilradio.hu/1007_1900_demokraciamost.mp3

A civil szektor fejlesztői – politikán innen, politikán túl

Vendégek: Móra Veronika, az Ökotárs Alapítvány és Nizák Péter (Nyílt Társadalom Intézet)

Az elmúlt 20 évben láthattunk már olyan Soros pénzből fizetett, választási részvételre felszólító plakátot, amelyeken csak magyar liberális megmondó-emberek szerepeltek. Maga *Soros György* volt a pletykák szerint leginkább kiakadva ezen. Mert más dolog a választási aktivitásra való felszólítás, vélhető, és más egy konkrét oldal támogatása. Az előbbi egy társadalmi célú, az utóbbi politikai kampány. Az előbbi demokráciánövelő, az utóbbi hatalmi játék, az előbbi civil feladat, az utóbbi politikai.

Máskor azt láthatjuk, hogy a kormányzatok igyekeznek a függetlennek tűnőket maguk alá gyűrni, kiszolgáltatottá tenni, vagy a velük szimpatizálókat megerősíteni. Vagyis mindenhová beszűrődhet a hatalmi érdek. A fő kérdés a mértéken van. Hogy Magyarországon mi a helyzet, arról értelmes viták is kialakulhattak volna, ha az állam nem erőszakkal próbálja meg az aktuális kormányzat érdekeit érvényesíteni. Nálunk a rendőrségi és adóhatósági vegzálások megakadályozták, hogy egy vitának normális keretei lehessenek. A végeredmény az, hogy nincsenek győztesek, csak áldozatok. Bár mondhatnánk, hogy a bíróság nem talált szabálytalanságot, és ezért a megtámadottak a győztesek, és azt is, hogy a kormány így is elérte a célját, hiszen a maga szája íze szerint tudta formálni a közbeszédet.

**OPEN SOCIETY
FOUNDATIONS**

A vitatkozásra nem megfelelő társadalmi-kulturális környezetet a Civil Rádióban szervezett beszélgetésben úgy cseleztük ki, hogy két hasonló profilú, baráti szervezetet hívtunk meg. (A kiegyensúlyozottságot a 10 alkalomból álló műsorsorozattal, és nem egy adáson belüli „veszekedésekkel” igyekeztünk biztosítani.) Ezúttal épp *Soros György* nemzetközi szervezetét, az Open Society Institute-ot (OSI) és a Norvég Civil Támogatási Alap (NCTA) legfontosabb hazai pénzelosztóját, az Ökotárs Alapítványt láttuk vendégül.

Két NGO-ról van ezúttal szó, nem társadalmi mozgalomról. Fizetett alkalmazottak lehetnek a rendszerükben, bár erre elfelejtettünk rákérdezni, és sok pénz megy át rajtuk. Hát persze, hogy rájuk irányul a kormányzati figyelem, főleg akkor, ha nem, mint a '90-es évek elején, egy diktatúra lebontásában segítő társaként tekintenek rájuk, hanem a mindenkori hatalmat kontrolláló, kritizáló aktorként.

A kategorizálást úgy is bővítenénk, hogy léteznek ideológiailag elkötelezett és politikailag besorolható civilek is. Nem politikai civil, azaz nem egy politikai párt által támogatott és irányított, vagy valamilyen politikai testületbe (önkormányzatba, parlamentbe) kerülni akaró szervezet volt a két meghívott, de olyanok, amelyek jobban befolyásolni akarják a világ sorsát, mint más civil szervezetek. Míg másoknál elindul egy amatőr tevékenység, aztán idővel professzionalizálódnak, érdekeiket érvényesítik, és így eljutnak a befolyásolási szándékig, addig az OSI és az NCTA más szervezeti háttérrel ugyan, de mégiscsak azért jött létre, hogy a politikai kultúrát befolyásolja, és ennek kezdték el keresni az útját és módját.

Sorozatunk indulásakor azt ígértük, hogy számos civil szervezet megvizsgálása, képviselőik interjúk kikérdezése, aztán a válaszok utólagos elemzése során megpróbáljuk megtalálni a megfelelő választ egyes civil szervezetekkel szembeni „ügynökvádra”. A minket hallgatók voltaképp egy szociológiai nyomozásnak, kutatásnak, töprengésnek is a részeseivé váltak, és ennek eredményeképp most azt tudjuk mondani, hogy *az ügynökvád hamis*. Az ügynökök sohasem fedik fel kilétüket, a fenti két szervezet viszont sohasem titkolta, hogy tevékenysége elsősorban demokráciafejlesztő. Egy nyelvpolitikai törekvésként értelmezhető az ügynök-civil kategóriája: ha hatalmas kormányzati médiamunkával sikerül átvinni a köztudatba az elnevezést, az megváltoztatja az emberek véleményét az adott szervezetekről, és veszélyesnek, ellenségnek, idegennek kezdik majd látni azokat.

Egy amerikai magánszemélynek, de egy skandináv államnak is meglehetnek az ideológiai preferenciái, és ennek megfelelően csak az izgatja őket, hogy a pénzt hasznosan osztják-e el annak a küldetésnek és célnak a megvalósítása az érdekében, amelyet nyíltan fel is vállalnak.

Ezekben a demokráciáról konkrét elképzelésekkel rendelkező szervezetekben ugyanúgy nem kívánatos a haverságon, személyes kapcsolatokon alapuló pénzosztás, bár megeshet, hogy itt is történik ilyesmi. Ez azonban *Soros György* vagy az NCTA problémája, hiszen így nem tudják megvalósítani eredeti küldetésüket (ld. például a már említett, Soros által pénzelt, szavazásra buzdító plakátokat).

Ezek a szervezetek saját központjukban azon dolgoznak, hogy ne baráti, szívességi kapcsolatok határozzák meg a működésüket. Amikor ez nem sikerül, veszítenek integritásukból. Ennek az integritásvesztésnek a kutatására nem vállalkoztunk, és egy beszélgetésből nem tudjuk megítélni mostani vendégeinknél, de a korábbiaknál sem, hogy mennyire képesek a saját ideológiájuknak és küldetésüknek megfelelni. Ez azonban egészen más, mint ügynöki tevékenységgel vádolni őket. A másik oldalon a kormányzat se rejtette véka alá, hogy ezeknek a szervezeteknek a pénzét ugyan hajlamos elfogadni, de hogy a pénzt adományozó maga szervezze meg a pénz elosztásának útját, azt már nem. A kormányzatot egy hatalmi logika vezérelte, műsorunk mostani vendégei pedig igyekeztek ebből a logikából kivonni magukat, mondván, hogy ők demokráciafejlesztők, és e téren igyekeztek nemzetközi és hazai hitelességükre támaszkodni.

Vendégeink, Nizák Péter és Móra Veronika is hisznek az alulról szerveződő, alulról felbukkanó és közösségjobbító kreativitásban, miközben kiemelték, hogy

nincs a magyarországi civileknek megfelelő beágyazottsága a társadalmunkban, eléggé magukba fordulnak, többnyire csak a maguk projektjével foglalkoznak, és nem kommunikálnak kifelé, se más civileknek, se a politikának, se a társadalomnak. A probléma felismerése nem új keletű, ám ha pontos a diagnózisuk, márpedig az, akkor elvárható, hogy egy pénzosztó, demokráciafejlesztő szervezet az együttműködési készség hiányát megpróbálja megszüntetni. Vendégeink szerint a kormányzati vegzálásnak megvan az a látens hatása, hogy a civilek maguk is felismerték, a politikán túli lét sem lehet egyenlő a bezárkózással.

Nem közvetlenül végzi a két szervezet a társadalomfejlesztést, hanem csak szituációs helyzeteket teremt. Így például fórumot biztosítottak a Norvégminta fesztiválon, hogy a hasonló profilú civilek egymás tevékenységét megismerjék. Magam is láttam ilyet, például amikor két börtönigazgató is elismeréssel szólt arról, hogy miképp találtak egymásra a börtönön belül tevékenykedő civilek egy másik, a büntetésüket töltő személyek hozzátartozóival foglalkozó civilekkel. Lehet egyébként, hogy e kettővel ki is fűjt Magyarországon az ilyen projektre fogékony börtönigazgatók száma, de a két különböző profilú civil szervezet legalább egymásra talált, és a Norvégminta fesztiválon élmény volt őket és projektjeik összefonódását megismerni. A civil létnek egy nagyon lényeges alapfunkcióját emelte ki Móra Veronika: ami kicsiben kipróbálnak és beválik, azt aztán rendszerszintűvé lehet tenni. Példájuk Pázmánd volt, ahol már egy ideje kísérleteznek az üvegfalu projekttel.

Mellesleg ebben a projektben valami olyasmit csinálnak, ami minden skandináv országban magától értetődő, csak itteni környezetben, az itteni nehézségeket fókuszálva, azok megoldására recepteket adva. A vége egyébként az, amit a kormányzat is akar, és jogszabályaival támogat, vagyis hogy legyen átlátható egy település működtetése. Az ilyen projekteknél válik nyilvánvalóvá, hogy egy civil szervezet, még ha határozott elvei vannak is, és olyan országból pénzelik is, amelynek kultúrája eltérő, dolgozhat ugyanazon célért, mint a kormány.

Nézzük hát, mik is ezek az elvek, s milyen is a különböző kulturális háttér. Ha pedig ki tudjuk bontani a demokrácia-felfogásukat, akkor még inkább közelebb kerülünk ahhoz a konfliktushoz, amely a dolog lényegéhez tartozik, és amely a hiszterizált közegben nem került felszínre, nem lehetett róla valódi párbeszédet hallani.

Az OSI esetében könnyebb dolgunk van, mert Soros annak idején filozófusnak készült, és maga is szívesen fejtegeti a nyitott társadalom hasznát, mely befogadó, toleráns, és azon dolgozik, hogy esélyt teremtsen a hátrányos helyzetűeknek. A norvég kultúra is megjelenik az NCTA magyarországi „leányvállalatánál”, amelyet azóta értek jobban, mióta pár napot töltöttem Dániában, egy közösségfejlesztő workshopon, ahol főként civilek mutatták be gyakorlati munkáikat. Az itt szerzett tapasztalataimról főntebb már írtam, de most hadd idézzem föl újra ezeket, mert ide kíváncsiak.

A bemutatások után mi magyarok azt kérdeztük egy kábítószeresekkel foglalkozó civil szervezet képviselőitől, hogy mit tesznek annak érdekében, hogy kikeveredjenek hajléktalan életmódjukból a lecsúszott kábítószeresek? Semmit, volt a válasz. Nekünk nem az a dolgunk, hogy megváltoztassuk, hanem az, hogy segítsünk rajtuk. Vagyis nem akarják rábeszélni őket az elvonóra, de adnak nekik hajlékot, cseretűt stb. „Ha meg akar valaki változni – mondják –, akkor majd ebben segítünk neki.” Nos, így néz ki egy gazdag állam, és így néz ki egy liberális gondolkodás: ha valaki akar változtatni az életén, segítik ebben, ha nem, akkor abban segítik, hogy úgy folytassa, ahogy akarja.

Számunkra, még az itteni magyar liberálisok számára is ez alighanem megdöbbentő. Ám amikor egy skandináv ország változtatni akar a világon, és erre jótékonyságból pénzt áldoz, akkor nyilván a saját eszméi alapján teszi ezt. Nem tudja, hogy másutt nem akkora a jólét, vagy hogy másutt nem 70% az önkénteskedők aránya, mint náluk, hanem csak 2-3%. Vagy, hogy másutt a segítséssel azt értik, hogy reszocializálnak, sőt hogy a konzervatív oldal mindehhez büntetőjogi kategóriákat is felállít, és a segítséghez feltételeket is szabna.

A kölcsönös függés megértetése, a kikényszerítő együttműködés, ezek azok a típusú projektek, amelyek kedvére vannak a két szervezetnek, és szívesen támogatják ezeket, bármi is a profiljuk. Mert ezeket látják demokratikus irányultságúaknak. Számos dolog igazolja, hogy a jó ötletek is csak akkor válnak jobbak, ha szélesebb csoportok vitája előzi meg a megvalósítást. *Nizák Péter* példája az volt, hogy amikor a lekerekített járdák akadálymentesítéséért kezdtek el dolgozni, hálások lehettek a gyengén látóknak, akik felhívták a figyelmet, hogy az nekik nem jó, mert így gondolkodás nélkül lesétálnak az úttestre. De ehhez az érintettek részvétele, tudása, bevonása szükséges. Ma már ismerjük a megoldást.

Ez voltaképp egy módszer, az úgynevezett deliberatív eljárásé, melynek során sok érdekelt vitatkozik egymással, hogy közösen megtalálják a legjobb megoldást, majd a hatalom felhasználja a viták végeredményét. Egy demokrácia épülhet a deliberatív eljárásokra, bár véleményem szerint nem igen van olyan ország a világon, ahol ez mesterien működne már.

A demokráciának sokféle felfogása, értelmezése van, ezeknek pedig vannak olyan elemei, amelyek rokon vonást mutatnak. Egy deliberációban hívó például közel áll az egyéni emberi jogokat centrumba helyező liberálissal, ám mégse teljes az átfedés. Egy liberális döntés gyakran bizonyos elvek mentén történik, például nem szabad szóba állni a szélsőjobbal, míg egy deliberatív eljárásba minden társadalmi szereplőt bevonnak, mert épp ezáltal szeretnék például az előítéleteket csökkenteni.

Hogy hány fajta demokrácia-felfogás van, és hogy az erről szóló viták még el sem kezdődtek, ezt nem két vendégünk, hanem én mondom, s ez épp azért tűnt fel, mert bár a témát felvetettük, nem igazán csaptak le rá a résztvevők. Ez is Magyarországra jellemző, a demokrácia-viták sem értek még el hozzánk.

Van egy minimalista felfogás, mely szerint legalább szabad választás legyen. Az amerikai diplomácia ezért mondta az Ökotárs rendőrségi vegzálása idején, hogy minket nem akarnak diktatórikus jelzővel illetni. Azt, hogy egyébként mennyire aggódnak a fékek és ellensúlyok leépítése miatt, a nagykövettől *Fukuyamán* át *Obamáig* mindenki elmondta.

Aztán létezik egy többségi elven alapuló demokrácia-felfogás (amit a többség mond, azt a központ megvalósítja), és van egalitárius is (magas állami újraelosztás, az erőforrásokhoz való

egyenlő esélyű hozzáférés), továbbá lehet a demokrácia konszociális (a különböző és különálló társadalmi csoportok képviselői egymással együttműködve hozzák a döntéseket), lehet részvételi (itt mindent párbeszéddel, népszavazással döntenek el). Ezekben számos a közös és az egymást kizáró elem. A részvételen alapuló eljárás ellentmondhat a deliberatívnak, mert az utóbbi szerint nem helyes, ha a tömegek bölcsességére bízunk a fontos döntéseket, hiszen a tömegek nem feltétlenül bölcssek. Pláne egyetértenek ezzel a kritikával a konszociális megoldás hívei, akik meg vitába keveredhetnek a deliberáció híveivel, mert az előbbiek csak az elitet akarják egymással vitatkoztatni. *Hankiss Elemérrel* szólva ki kéne találni Magyarországot, immár abban a tekintetben is, hogy milyen demokráciát szeretnénk.

Hogy az NCTA és az OSI milyen demokrácia-felfogást képvisel, vagy milyen fog a jövőben, az szerintünk még alakulhat. Az OSI demokráciaképét sok támadás éri, nyitottnak lenni, amikor mindenki a saját közösségét kezdi védeni, még talán Merkelnek is sok, aki maga jelentette be a multikulturalizmus végét, és nem úgy képzei a menekültügyet, hogy bárki bármit csinálhat majd Németországban. Az NCTA demokrácia-fölfogása pedig lehet, hogy a liberálisból a deliberatív felé mozdul el. Mit tudhatjuk, milyen termékeny viták zajlanak házon belül?

Politikán inneni és politikán túli civilek is létezni fognak. Egymás elviselésének első lépése azonban mindenütt a kizárólagosság hitének feladása.

A december 16-ai adás

A beszélgetés meghallgatható: http://civilftp.civilradio.hu/1216_1900_demokraciamost.mp3

Településfejlesztők, akik nem restek a közösségfejlesztéssel kezdeni

Vendégek: Kovács Edit (Közösségfejlesztők Egyesületének elnöke), Romhányi András (Wekerle Társaskör képviselője) és Komáromi Mátyás (Gyökerek és Szárnyak Alapítvány képviselője)

A településfejlesztéshez végy néhány szakértőt, leginkább építészt, foglalkoztass embereket (akik kijárják neked az engedélyeztetéseket, és szerezz még három dolgot: pénzt, pénzt és pénzt. Nagyjából ez a receptje annak, aki megálmodja a településfejlesztést, és aki nem más, mint a település vezetője. Azért is szavaznak rá, gondolhatja joggal, mert róla elhiszik, hogy álmodni is tud, és meg is tudja valósítani álmait.

Mi mégsem az építészmérnökök valamelyik egyesületét hívtuk meg az utolsó műsorba, hanem közösségfejlesztőket, olyan civileket, akik leginkább a konfliktuskezelésben jártasak, vagy éppenséggel azt szeretnék, hogy aktivizálódjanak a helyiek. Mindhárom vendégünk azt fejtegette, hogyan kell aktivizálnunk az embereket és ezen keresztül jobbá tenni

lakókörnyezetünk fejlesztését.

Voltaképp kétféle alapvető attitűd van, amellyel a polgárabb civilséghez szoktak viszonyulni. Vannak, Széchenyi kifejezésével élve, a „közrestek”, azok, akik túlságosan lusták ahhoz, hogy túllépjenek a legönösebb érdekeiken. Ők könnyen problémát látnak mindenféle polgári aktivitásban, fanyalognak, hogy miért pont azzal és nem inkább mással foglalkozik a polgártárs, ha már nem tud mit kezdeni az energiájával. Igazából ők azt szeretnék, ha mindenki nyugton maradna, és maximum akkor mozdulna meg, ha felülről erre felszólítást kap. Vannak aztán azok, akik nem „közrestek”, akiknek lehet, hogy tényleg több energiájuk van, mint az átlagnak, vagy csak valami beindította őket. Ezeket az embereket nem zavarja, ha másokat meg más téma aktivizál. Ahol a civilek közt hiányzik az egymás téma- és tevékenységkörével kapcsolatos tolerancia, ott ennek, ha nem a közrestség, akkor a politika az oka. Vagyis az, hogy a magát civilnek valló voltaképpen nem szakad el a hatalom megszerzésének vágyától, másképp fogalmazva, túl közel van a hatalomhoz ahhoz, hogy valóban civil lehessen.

A településfejlesztés sem megy közrestséggel. Kellenek hozzá az ott élők, akik megnyilvánulnak, vágyakat fogalmaznak meg, és „nem szeretném”- érzéseket. Ez persze nem azt jelenti, hogy nincs szükség álmodó és a megvalósításban jeleskedő politikusra, apparátusra, szakértőkre, de azt igenis jelenti, hogy a helyiek nélkül, azok ellenében nem lehet álmodni. Sokszor mondják egyébként várostervezők és építészek, hogy ők ezt vagy azt szépen megcsinálnák, de aztán jönnek az „amatőrök”, és ízléstelenül megváltoztatják a tervet. Kitalálnak valami esztétikusot, de a megrendelő divatosat akar, valami nem oda illőt, vagy épp valami unalmasat. Szóval, amennyire én tudom, a profi településfejlesztők panaszkodni

szoktak az „amatőrökre”, és biztos sokszor igazuk is van. Máskor meg az emberek viselkedése mutatja meg, hogy bár a szakma csodálatát kivívta az építész, az mégsem működik.

Romhányi Andrásék például felkaroltak egy építészeti értéket, azonosultak egy városvédő attitűddel, és épp abban a kérdésben kerültek szembe az önkormányzattal, hogy szigorúbb szabályozást tartottak volna kívánatosnak. A hivatal inkább puhított volna a szabályozáson, és pedig vendégünk szerint azért, hogy ne kelljen foglalkoznia annyi részletkérdéssel.

Az is megeshet, hogy egy-egy helyen a vezetés beleszalad a nagy lehetőségbe, elbódít mindenkit a rengeteg pénzben rejlő lehetőség, és magasra szöknek a lakosság elvárásai, de a végeredmény már nem felel meg az elszabadult álmoknak. Erre példa Kovács Edittől Miskolc villamos-felújítása volt, amelyre nagyon sok EU-s pénz érkezett, aztán a végére mégis, talán épp a túlzott várakozás miatt, fölerősödött a lakossági kritika. A városvezetés a méhbe vitte volna a régi piros villamosokat, ám a lakosság érzelmileg kötődött hozzájuk. E konfliktus megoldása az lett, hogy új funkciót kerestek nekik.

Településfejlesztések során a konfliktus gyakran abból fakad, hogy az önkormányzat gazdasági szempontokra figyel, hisz ez is a dolga, míg a közösség közösségi célokat fogalmaz meg. Egy zöldterületből például miért is volna adóbevétele egy városrésznek, egy hajdani moziból, melynek valamilyen új közösségi funkciót találnak ki a civilek, miért is volna bármilyen pénzben mérhető haszna? Hogy fogjuk ezt fenntartani? – kérdezi a politikus, mert ez az ő felelőssége. Romhányi András mesélt a wekerletelepi bezárt moziról.

Kovács Edit történeteiből egy rendre ismétlődő forgatókönyv rajzolódott ki: a település vezetői teszik jóhiszeműen a dolgukat, majd a fejlesztési program felénél arra kényszerülnek, hogy bevonják a közösséget. (Ld. erről a miskolci régi piros villamosok esetét!) Leszögezhetjük, hogy a civilek egy településfejlesztésbe akkor kerülnek be rendszerint, ha valamilyen konfliktus van. S ha ezt aztán sikerül megoldani, és elégedetté válik a közösség, fellelegzik a vezetés is. Majd indul a következő projekt, és megint minden kezdődik előről, és megint csak a konfliktus az, ami behozza a közösségi szempontokat, pedig a fejlesztők többször jelezték, hogy mindez megelőzhető, és a trükk csak annyi, hogy a közösséggel kell kezdeni, és csak azután kell építkezni. Így nem csak a konfliktus előzhető meg, de akármilyen hihetetlen, kiegészítő ötletek is jönnek, sőt még az is előfordulhat, hogy teljesen átalakul, s jobbá válik a koncepció.

Az olyan történetekben nem mélyedtünk el, mint az EU által a támogatás feltételül szabott Integrált Városfejlesztési Stratégia. Ez kötelező „gyakorlat” volt, s céljuk az lett volna, hogy aztán szeressék azt az emberek, ami elkészül. Az IVS-ben volt lakossági meghallgatás, volt vélemény, de aztán a fejlesztők mégiscsak mentek a maguk útján. Azt hiszem, 2010-ben kevés helyen tudott ennél többé válni. Voltaképp a szakemberek nélkül a civilek össze-vissza mondtak valamit, aztán a profik megvalósították azt, amit közösségi tervezés nélkül is

akartak. Pedig a közösségfejlesztés lényege épp az volna, hogy szakértő és civil összedolgozzon.

Arra ebben a műsorban mi sem varrtunk gombot, hogy miként is kell az esetleg ezer féle civil és laikus ötletet egységes koncepcióvá, aztán stratégiai tervvé formálni, no de épp erre valók a módszertanászok. Civil-fejlesztő munkám során már módomban volt találkozni azzal az elgondolással, mely szerint „nálunk azért nem lesz semmi, mert az emberek nem tudnak szót érteni egymással. Majd ha szót értenek – mondják –, akkor talán, de amíg ez a széthúzás van...!” Ha valami nagyon nem tetszik a közösségnek, létrejön az egység, de ha nincs érdeksérelem, akkor előzetesen maguk a lakók sem látják az értelmét és szükségességét az együttgondolkodásnak, és annak esélyét sem, hogy ebből valami hasznos születhet. Vagyis nem csak a településvezetők ludasak a közös gondolkodás elmaradásában.

Az „előbb egyetértés kéne” civil logikában az a hiba, hogy feltételezi: az együttműködési készség vagy van, vagy nincs, és ha nincs, akkor sajnos nincs is mit tenni. De a jó hír az, hogy senki sem születik úgy, hogy tudná, hogyan kell együttműködni, vitákat lefolytatni és eljutni egy közös megoldáshoz. Vagyis néhányan biztos így születnek, de a többség nem. Ám megtanulható. Kellenek hozzá olyan közösségfejlesztők, mint ennek a rádióműsornak a vendégei voltak. A Szárnyak és Gyökerek Alapítvány benne van egy Közös Alapon elnevezésű programban. Jópofa koncepciójuk, ha szabad így fogalmaznunk, az, hogy igyekeznek megtanítani és létrehozni közösségi alapítványokat, melyek helyben gyűjtenek materiális javakat, és aztán azt szét is osztják.

A rádióműsor kulisszatitkaiból is hadd áruljunk el annyit, amit mindenki sejt, hogy bizony, míg szól a zene, gyakran megy tovább a beszélgetés is, és nem ritkán a műsor befejezése után is hangzanak el igazán érdekes dolgok. Olyan ez, mint kezdő szociológus koromban, mikor falukutatáson interjúkat készítettem. Udvarias és kimért válaszokat kaptam, és töltöttem a papírjaimat, aztán búcsúzáskor megkérdezték, tudok-e még maradni egy pohár borra vagy egy kávéra. Ha tudtam, akkor kezdődött el az igazi mesélés.

Nos, nem ritkán így volt ez a Civil Világ sorozatban is. Míg a zene szólt, kiderült, hogy kinek milyen kudarca volt, mikor milyen érdekek vittek el egy fejlesztést olyan irányba, hogy az végül is a közösség kárára lett. Előjöttek indulatok, irónia és mindenféle, míg a mikrofon „civilizál”. Néha jó volna, ha kipróbálhatnánk, hogy a zene alatti beszélgetés menjen az éterbe. Ezúttal azonban a Wekerle Társaskört képviselő Romhányi András adásban is utalt rá, hogy milyen nehéz például egy városi közösségi térnél elérni, hogy ne csak a teniszimádók örülhessenek neki.

Interjúalanyainknál volt egy közös pont: mindegyikőjük helyi problémával foglalkozott, a lokalitásra fókuszált. Valószínűleg itt is megragadható valami, ami szintén összeköti a civil világot: annak a helynek az ismerete, ahol élnek és tevékenykednek. Kell néha venni a fáradságot, hogy megkérdezzük, hol szorítja a cipő azt, aki hordja. Nekünk műsorkészítőknek

is meg kellett próbálni megérteni, miként látja a világot annak a civil szervezetnek a képviselője, akivel épp beszélgethetünk.

Komáromi Mátyás mintha soha nem tapasztalná azt, hogy az emberek feje „üres” volna, és tanácstalan, mert szervezete azokkal találkozik, akik már eleve szeretnének valamit tenni. Az ő szemével a világ csupa alulról feltörő kreativitás. Kovács Edit pedig igyekszik részvételre és cselekvésre biztatni a helyi közösségeket, és a „baj” akkor kezdődik, amikor azok tényleg cselekednek is. Ez a közösségfejlesztő paradoxona. (Ld. a műsorban a zebra felfestésének történetét!) Romhányi úr pedig, aki Wekerle nagy barátja, olyannak látja a világot, amelyben harcolni kell. De az ő szemléletével is igen könnyű azonosulni.

Azt nem ígértük, hogy a Civil Világban a hazai nonprofit szektor egészét maradéktalanul bemutatjuk, ez megvalósíthatatlan lett volna. De hogy el lehet sajátítani a másik szemével való vizsgálódást, az reméljük teljesült. Úgy véljük, ez a legfontosabb lépés ahhoz, hogy aztán egy párbeszéd kialakulhasson azok között, akiket Széchenyi szavával nem „közrestek”.

A Civil Világ 2016. január 20-ai adás

Meghallgatható: http://civilftp.civilradio.hu/0120_1900_demokraciamost.mp3

Forradalmárok, nővérek, tanárok, Jean d’Arcok

Vendég: Sándor Mária (Magyarország a Magyar Egészségügyért Társaság)

Részben a problémák felhalmozódása miatt, részben pedig azért, mert az érdekvédelmi szervezetek már foglyul estek, szükségképp kialakul az a helyzet, hogy vezetőikre nem hallgatnak a beosztottak, és megpróbálják saját kezükbe venni a sorsukat, sőt, szakmai vezetőiket alkalmatlannak és erkölcsstelennek kiáltják ki.

Sok minden megváltozhat annak hatására, ha egy csoport vagy akár csak néhány ember elhatározza, hogy korábbi szakmai és érdekvédelmi vezetőitől meg kíván szabadulni. Ha minden szerencsésen alakul, bekövetkezhet egy szakmai etikai kibontakozás. Ha rosszul, akkor jön az apátiába való visszaesés, vagy a jól ismert magyar megoldás, az elmenekülés.

A ’80-as évek végétől például az amerikai nővérek már nem viselkednek az orvosok beosztottaiként, ha a betegjogokról van szó. Az ilyen előrelépés és önállóvá válás mögött azonban kevésbé a bérküzdelmek, mint inkább a szakmai önállósodás és morális elvek húzódnak meg.

Sándor Mária mindenképp rendkívüli jelensége volt ezen időszak civil kísérleteinek. Mire ez a szöveg megjelenik, lehet már épp a visszahúzódnása a magánéletbe válik a diskurzus tárgyává, ezért is amolyan búcsú féle az alábbi írás⁵⁰:

Sándor Mária győztesként került ki az elmúlt egy év közéleti küzdelmeiből.

Egyrészt, legyőzte önmagát. Azt a szorongást, amely a cselekvési beszorítottságából, vívódásaiból is eredhetett, amit a munkájával kapcsolatos napi szolgálata és igazságérzetét a szakterületét egyre jobban befonó ellehetetlenülés miatt pályatársaival együtt elszenvedett. Aminek következtében ki mert állni a nyilvánosság elé, hitelesen rávilágítani erre a társadalmi drámára a társadalmi szolidaritást kérve. Győzött, mert nyilvánosan fellépett előbb a közvetlen környezetében – a fekete ruhával -, majd volt elég személyes bátorsága a szélesebb nyilvánosság előtt is ugyanezt megtenni. Győzött, mert ezzel áttörte a hallgatás, a beletörődés, a félelem (vagy megfélemlítettség) falát, s üzent a bátorságot még csak kereső pályatársainak, hogy a hallgatás már nem segít. És átmenetileg – néhány esetben tartósan – talált pályatársakat ebben a kiállásban. Győzött, mert a példájával az egészségügyben dolgozók – de más hivatások számára is mutatott egy felelősséget és cselekvést egyszerre megjelenítő, s követhető mintát. Győzött, mert egy hiteltelenné váló közéletben mindvégig hiteles tudott maradni. Győzött, mert a szakmai érdekvédelem intézményes impotensei és a szélesebb nyilvánosság előtt is bebizonyította, hogy a közfigyelmet igenis rá lehet irányítani egy mindenkit (tehát az állampolgárokat, a szakmát is) érintő változás kikerülhetetlenségére. Győzött, mert egyúttal érzékeny maradt a hasonló küzdelmekkel telített más ágazatok helyzetére és küzdelmeire és a hazai gyakorlattól eltérően a velük való összefogás, az együttes cselekvés szolidaritása terén kialakított lépések fontosságát és lehetőségességét is bebizonyította.

Győzelmének legfontosabb vívmánya, hogy ország-világ számára felmutatott egy lehetséges és követhető mintát, s hogy (idehaza „jól” működő lejárato rendszerek között is) mindvégig hiteles tudott maradni.

⁵⁰ Péterfi Ferenc facebookos bejegyzése.

Ne vegzáljuk, provokáljuk, sajnálgassuk őt, mert a legfontosabb sajátját: hitelességét kezdheti ki a behajszolás! Hagyjuk visszatérni a szeretteihez, regenerálódni, feltöltődni, bízzuk rá a saját életét! Ösztönei alapján fogja tudni, mikor kell, s mikor érdemes nyilvánosan is lépnie.

Az, hogy a kikényszerítéshez ez nem volt elég, ez nem az ő kudarca, hanem a társadalomé, a döntéshozóké, s legfőképpen a „hivatalos” érdekvédelmi szervezeteké. Lássuk be, az utóbbiak végig ellenérdekeltek voltak, s azok ma is. Ha egy ilyen heroikus, de magányos fellépés sikeres lett volna, a változást kikényszerítette volna, akkor az az ő teljes intézményrendszerük tehetségtelenségét bizonyítaná. Hogy sokan így is biztosak vagyunk ebben – az más kérdés. Csak emlékeztetőül, a hetvenes években Lengyelországban volt Gdanskban egy magányos villanyszerelő, akinek a fellépésekor mögé állt egy egész szakszervezeti mozgalom (vagy felismerve a jelentőségét a mozgalom húzta maga elé őt – no jó, azt Szolidaritásnak nevezték), s **együtt** történelmi győzelmeket arattak. Bár nem biztos, hogy Lech Walesához hasonlóan majdan Sándor Mária is köztársasági elnök akarna lenni.

Szóval higgyünk abban, Sándor Mária, a feketeruhás nővér győzelmeket aratott, s ahogy minden szereplőnek, Neki is joga (s talán dolga is), hogy másoknak is felkínálva egy mintát, hagyja, hogy ne hátulról a közönsége figyelje az ő harcait, hanem önálló közösségi cselekvéseket gerjessen az ő példája. Ő elkezdte a bizonyítását MEG LEHET CSINÁLNI. Tessék, itt a pálya!

Civil Világ 2016. március 2.

Megnézhető: <https://www.youtube.com/watch?v=gxFRwCZQ63g>

Fontos fogalmak

Burzsoá és citoyen a polgárság két pillére. A burzsoá a feudális társadalomban a kézműves városi polgárságot jelenti, a kapitalizmusban a tőkés uralkodó osztályt. A citoyen az állampolgár, a „fejlett politikai öntudattal és ítélőképességgel rendelkező ember”.

Civil társadalom: Arató András szerint a modern civil társadalom a gazdaság és az állam közötti társadalmi interakció szférája, a nyilvánosságból és különböző szabad társulásokból tevődik össze. *Politikai szerepe nem a hatalom megszerzése, hanem befolyásolása, kontrollja.* Központi szereplője a közpolgár, a „citoyen”, aki nem alattvaló, hanem „civil kurázsival” bíró személy.

CSR – Társadalmi vagy vállalati felelősségvállalás (corporate social responsibility) jelentése: a vállalatok önkéntesen szociális és környezeti szempontokat érvényesítenek üzleti tevékenységükben és a partnereikkel fenntartott kapcsolatokban. (Európai Bizottság (2001)) A CSR egyre divatosabb kifejezés az üzleti világban, de a civil szervezetek körében is fontos szerepet játszik. Ez a cselekvésmód a törvényes kötelezettségen túl is terjedni látszik, úgy, hogy az üzleti szereplők önkéntesen tesznek lépéseket az őket körülvevő társadalom életszínvonalának javítása érdekében.

Deliberatív szó jelentése: *tanácskozó, döntést hozó, eszmecsere magába foglaló.* A deliberatív demokraciáelméletekben a nyilvános vita a közjóról alkotott eltérő elképzelések köré szerveződik, a benne résztvevő állampolgárok egyenlők, és a vita során önmagukról alkotott felfogásuk és nézeteik is formálódnak. A nyilvános vitában az állampolgárok nem pusztán kinyilvánítják már meglévő preferenciáikat, hanem a *mérlegelés és fontolgatás során alakítják ki álláspontjaikat.* Az ideális deliberatív procedúrában, amelyet a demokráciák intézményeinek tükrözniük kell, a résztvevők egyenlők, és szabadon érvelnek, a konszenzust keresve. A szabadság abban nyilvánul meg, hogy a javaslatok megfontolását nem befolyásolja az előzetes normák és követelmények ereje.

Diffúz civil szervezetek: Saját kategorizálással diffúz jelzővel illetjük azokat a szervezeteket, amelyek mögött nem egy konkrét professzió áll, és így a szervezet nem kényszerül arra, hogy valamilyen speciális ismeretet, tudást is kifejlesszen. Meghatározó bennük az értelmiségi széles látókör, a mozgalmi jelleg, a politika befolyásolásának vágya.

Globális civil szervezetek: a '90-es évek óta terjedő elnevezése azoknak a szervezeteknek, amelyek központtal rendelkeznek, és a világ minden pontján jótekonyságuk mellett *értékeiket is terjesztik, azokért hajlamosak összeütközésbe kerülni* multinacionális vállalatokkal és a szerintük alacsonyabb demokráciaszinttel működő kormányzatokkal. De lehet találni példát rájuk az egészségügy területén is (pl. Greenpeace, Orvosok Határok Nélkül, Transparency stb.).

GMO (Genetically Modified Organisms): *genetikailag módosított* élőlény. Főként olyan növények, állatok, melyeknek genomját (génállományát) mesterségesen, molekuláris genetikai eszközökkel hozták létre.

Gyenge kötések: Granovetter azt bizonyította, hogy a munkahelyszerzés sikeresebb azoknál, akiknek több felszínes kapcsolata van (ezek a gyenge kötések), mint akiknek csak stabil, állandó, hosszú távú (ezek az erős kötések).

Integritás (sérthetlenség): új, a legfejlettebb demokráciák felől érkező fogalom. Azt jelenti, hogy akár a köztisztviselők, akár a vállalati alkalmazottak úgy végzik a munkájukat, hogy az illeszkedik a küldetésükhöz, mely nyilvános és társadalmilag is támogatott. Az integritás növelése az etikai nevelésen, oktatáson, az átláthatóság bevezetésén keresztül valósítható meg, és ennek eredményeképpen olyan rendszerek jönnek létre, amelyekben csökken a korrupció kockázata.

Kevesebb állam, jó kormányzat (good government) – jó kormányzás (good governance) alakulása: „jó kormányzás” fogalma, mint a funkciók jelentős részének a (civil) társadalom számára való leadása, a közszolgáltatások hatékonyságának javítása és egyúttal a közszféra és a magánszféra határainak átrendezése (Merrien). A kormányzatról a kormányzásra való átmenet, melynek során valójában a szélesebb értelmű részvétel válik a megfelelő döntések előfeltételévé.

Képessé tétel (empowerment): „A képessé tétel elmélete azzal foglalkozik, hogy *hogyan szerezhetik meg az emberek az irányítást saját életük felett*, csoportként (közösségként) képviselve saját érdekeiket; módszere pedig azzal, hogy a segítő szakemberek hogyan keresik a lehetőségeket arra, hogy fokozzák/növeljék azoknak az embereknek a ‘hatalmát’ (befolyását), akik ebben hiányt szenvednek.” (Robert Adams: Social Work and Empowerment London: Palgrave Macmillan 2003)

Konzociális demokrácia: a képviseleti demokrácia egyik típusa, amely különböző társadalmi csoportok képviseletén alapul.

Kulturális antropológia: az antropológia kultúrákkal foglalkozó tudományos ága. Születését az idegen, főként „primitív” kultúrák szokásai, rokonsági rendszerei, életmódja megismerésének és leírásának vágya inspirálta. A módszereit és nézőpontjait ma már a saját kultúra szimbólumrendszerének feltárására is használják.

Mediáció: lényege, hogy egy harmadik, semleges felet vonnak be egy konfliktusos viszonyba, akinek az a feladata közvetítsen a két (esetleg több) vitában álló fél között. A mediációban nem az érzelmek vannak az előtérben, hanem a probléma. A mediátor feladata az, hogy a mediáció teljes folyamatában segítse a feleket a problémára koncentrálni, és annak megoldásához eszközöket biztosítson számukra.

Menekült: 1. mindenki, aki a fenti okok egyike miatt menekülésre kényszerül (hétköznapi szóhasználat); 2. az, aki az 1951-es Genfi Konvenció értelmében menekültnek minősül, és akit bizonyos jog illetnek meg az egyezményt aláíró államokban.

Migráns: mindenki, aki huzamosabb ideig, akár csak átmenetileg is, máshol él, mint ahol született. Például egy kecskeméti, aki Pesten lakik.

Migráns – Gazdasági migráns: mindenki, aki egy új hazában boldogulni akar. Közülük néhányan kényszermigránsok, vagyis valami elől menekülnek, néhányan multinacionális vállalatok igazgatói. Egyikre sem tekinthetünk úgy, mintha bűnöző lenne.

Migráns – Illegális migráns: a migráció nem ütközik törvénybe, az Egyetemes Emberi Jogok garantálják a szabad kivándorlást. A bevándorlót tehát nem egy bűncselekmény elkövetése, hanem egy helyi szabályozás teheti „illegálissá”. A legtöbb menedékkérő is papírok nélkül

utazik, és sokszor nem rajta múlik, hanem egy hivatalnok esetleges döntésén, hogy "illegális bevándorló" vagy "menekült" lesz-e belőle.

Migráns – Kényszermigráns: aki nem jókedvűből utazik, hanem mert a körülmények (a hatalmi rendszer, a gazdasági helyzet, egy elnyomó társadalmi struktúra, háború vagy más katasztrófa) rákényszerítik.

Moscovici kísérlete: 1969-ben hat ember vett részt benne, ebből kettő volt beavatva. Azt vizsgálták, hogy ez a kettő, tehát akik kisebbségben vannak, képesek-e torzítani a négy, tehát a többség, valóságérzését. Kék diaképeket vetítettek, melyeknek a színét kellett kitalálni, ami egy rém könnyű feladatnak tűnik. (Hasonlóképp, ahogy Asch pálcikás kísérletében is nagyon könnyű megmondani, hogy három pálcika közül melyik azonos hosszúságú a kiemelttel.) A beépített emberek szándékosan rossz választ adtak, és zöldnek mondták a kék képet. Ha a beavatottak mind a 36 próbában zöldet mondtak, akkor a kísérleti személyek szignifikánsan követték őket. Ha csak 24-szer mondták zöldnek, akkor nem volt hatásuk a többségre. Ez a kísérlet ellentéte az aschinak, amely a többség egyénre gyakorolt befolyásoló erejét mutatta ki, de joggal merült fel ellenetesként, hogy az egyén a társadalomban ritkán marad magára. Moscovici azt bizonyította, hogy nemcsak a többség gyakorolhat hatást a kisebbségre, hanem egy következetes kisebbség is a többségre.

Nemzetközi migráns: aki átlép egy országhatárt, hogy ideig-óráig más országban éljen, mint ahol született. Pl. egy Erasmusos diák.

NGO – Non-governmental organizations: nem-kormányzati szervezetek. Európában általában az állami és nem állami (társadalmi) szervezeteket különböztetik meg egymástól, Amerikában az állam (state) helyett többnyire a kormányzati (governmental, administration) kifejezést használják.

NGO – további variációi: QUANGO (Qasi-Governmental Organization) „félkormányzati” szféra. És megjelenik a (hazai) gyakorlatban (is) egy újabb elnevezés: a **GONGO** (Governmental Organized Nongovernmental Organization), azaz a kormány által támogatott /kezdemenyezésére létrejött nem-kormányzati szervezetek.

Nonprofit szektor: meghatározására három alapvető kritériumot emleget a szakirodalom: a *profitelosztás tilalma*, a *nem kormányzati jelleg* és az *intézményesültség jogi személyé* válási fokozata. Kiegészítő elemei még az *önkéntesség*, a *közjó szolgálata*, valamint a *pártpolitikai és egyházi-hitéleti tevékenység kizárása*. (Kuti Éva: Hívjuk talán nonprofitnak Nonprofit Kutatócsoport Budapest, 1998)

Norvég civil-ügy: a magyar kormány bűncselekménnyel vádolta meg a norvégok által adományozott pénz szétosztóit és e pénzek felhasználóit. Adóhatósági eljárásokat rendőrségi akció kísérte, majd több szervezet adószámának felfüggesztése után e civil szervezetek projektjei leálltak. A konfliktus diplomáciai ügyé terebélyesedett. A folyamat során a Norvég Alap is felfüggesztette a magyar kormány számára küldött pénzek kifizetését. A nyomozás egy évig tartott, melynek során házkutatásokat a bíróság törvénytelennek ítélte, a nyomozást bűncselekmény hiányában megszüntette. A norvég és a magyar kormány között 2015 végén megállapodás született, melyet mindkét érintett fél sikerként kommunikált. A kormány azért, mert a megállapodás tartalmazta, hogy az Ökotárs a továbbiakban nem vesz részt a támogatások elbírálásában, és mert a magyar kormány jobban ellenőrizheti majd a pénzek szétosztását. A tárgyalásokról kiszivárgott információk szerint a norvégok pedig azért

voltak elégedettek, mert a magyar kormány megígérte, hogy a jövőben békében fogja hagyni az általuk támogatott civileket.

Polgári engedetlenség: erőszakmentes, jogellenes tiltakozási forma, a hatalommal való együttműködés valamilyen fokú nyilvános megtagadása, annak tevékenysége miatt. Célja a hatalom közérdekű tevékenységének megváltoztatása vagy annak javítása. Thoreau „A polgári engedetlenség iránti kötelesség” című műve szerint egy magasabb rendű törvény alapján minden embernek kötelessége megtagadni az együttműködést, és elviselni az ezzel járó büntetést, ha az állam igazságtalan politikát folytat. Mahatma Gandhi szerint a polgári engedetlenség „az ember veleszületett joga, melyet nem lehet feladni az önbecsülés elvesztése nélkül”, de csak akkor szabad élni vele, ha az engedetlenség ezt megelőzően már minden más tiltakozási formát (például tárgyalás, petíció, jogi út) kipróbáltak.

Professzionális civil szervezetek: azok a civil szervezetek, amelyek egyetlen tevékenység köré szerveződnek, és e területen nagy szaktudást is halmoznak fel. Az aktuálpolitika felett állnak, minden kurzus idején ugyanazokat a területeket igyekeznek figyelni, terelni. Integritásuk kiforrott, olyanok, mint a jó bor, azaz minél régebbiek, annál tekintélyesebbek.

Resztoráció: a szó maga kárhelyreállítást jelent. A resztoratív eljárás során a tagok együtt alakítják ki a közösség normarendszerét. Ha valamely tag a szabályok ellen vét, akkor a közösség feladata válaszolni a normaszegésre. Cél, hogy helyreálljon az egyensúly, és minden fél számára egy támogató folyamat keretében találjanak orvoslátot a konfliktusokra. Eredete tulajdonképpen egészen ősi, mert a törzsi kultúrákban is a törzsfőnökök leültették az érintetteket, hogy kibeszélésre kerüljenek az indítékok, az érzelmek, közösen kitalálják a sértett jóvátételét. Végso soron azonban a jóvátételnél fontosabbá válik, hogy a közösség nem esik szét. Nem a hagyományos nyugati megoldási mód, ahol egy külső szereplő próbál igazságot tenni, aki ilyenformán erős kontrollt gyakorol, de nem támogat. Mára a módszert kiterjedtebben alkalmazzák, és nem csak bűncselekményeknél.

Sikeresség feltételei: a mai hálózatelméleti megközelítések szerint először is az, hogy legyenek a csapatban „összekötők” – ők azok, akik mindenkinben lehetőséget látnak, és mindenkinel szívesen kapcsolatot teremtenek, rengeteg gyenge kötést birtokolnak. Másodszor: legyenek „sokat tudók”, akik az adott témában, például a közlekedésszervezésben vagy a tömegsportokkal kapcsolatos témákban szaktudással rendelkeznek. Nekik elhiszik, amit mondanak, mert véleményvezérek. Végezetül pedig: legyenek a csapatban „ügynökök”, akik az elbizonytalankodottakat meg tudják győzni, mert optimisták és empatikusak.

State capture (állam foglyul ejtése): az állam foglyává válhat szűk érdekcsoportoknak, azaz ilyenkor az egész állami apparátus ezen csoportok érdekeinek a szolgálatába áll, ahelyett, hogy a társadalmat szolgálná. A jogállamiság ilyenkor megroggyan, az állampolgárok elkeserednek, vagy maguk is cinikussá válnak. Leginkább az oligarchák befolyását szokták itt emlegetni, de bármilyen más csoport is maga alá gyűrheti az államot.

Stakeholder: az érintettek szokták ezt a jelzőt használni. Minden olyan intézmény, szervezet, csoport vagy magánember, amely/aki része a helyi társadalomnak, s ezért a változással kapcsolatosan valamilyen igénnyel lép fel a közösség felé. Nekik jogukban áll beleszólni a döntésekbe a támogatásokkal és a szolgáltatások kapcsolatban. Érintettek azok, akiknek az életét közvetlenül befolyásolja mindaz, ami a közösségben, a környezetben történik.

Szubszidiaritás elve: *subsidium* (lat.) = „segítség”, „támogatás”. Az elv azt mondja ki, hogy a problémákat keletkezési helyükön kell megoldani. XI Pius pápa „Quadragesimo Anno” kezdetű enciklikája szerint: „mindazt, amit az egyes személyek saját erejükből és képességeik révén meg tudnak valósítani, azt hatáskörükből kivenni és a közösségekre bízni tilos, éppen így mindazt, amit egy kisebb és alacsonyabb szinten szerveződött közösség képes végrehajtani és ellátni, nagyobb és magasabb szinten szerveződött társulásra áthárítani jogszerűtlenség és egyúttal súlyos bűn, a társadalom helyes rendjének felforgatása, mivel minden társadalmi tevékenység lényegénél és benne rejlő erejénél fogva segíteni, szubszidiálni köteles a társadalmi egész egyes részeit, ellenben soha sem szabad bomlasztania vagy bekebeleznie azokat”

(XI Pius pápa „Quadragesimo Anno” kezdetű enciklikája 79. pont Id.: Az egyház társadalmi tanítása c. kötet 81. old. Ford. Dér Katalin Szent István Társulat)

Tanult tehetetlenség: a szocializáció folyamatában alakul ki. Az egyén azt a képet őrzi magáról, hogy kiszolgáltatott, hogy cselekvésre képtelen, és nála nagyobb hatalmakkal nem szabad szembeállnia. Ez a jelenség közösségi szinten is értelmezhető. Egy egész közösség is vélheti úgy, hogy nincs kontrollja az események irányítása felett, és az emberek azt gondolják, hogy cselekedeteik kimenetele független tőlük. Így „gyakran feladják azt a törekvést, hogy irányítsák saját sorsukat”, és „akkor is feladhatják a próbálkozást, amikor erőfeszítéseik talán eredményesek lehetnének”. A tanult tehetetlen minden problémáját megoldhatatlannak minősíti, ún. passzív, elkerülő magatartással reagál. “Martin Seligman (1965) modellje szerint a tanult tehetetlenség, a tartós, ismétlődő kontrollvesztés élménye bizonyos helyzetekben, tanult módon áttevődnek a későbbi hasonló helyzetekre is.”

Társadalmi tőke: az emberek közötti kapcsolatokban rejlő erőforrás, amely a kapcsolatok mennyiségének, minőségének és struktúrájának függvénye. Fontos jellemzői a hálózatok révén megvalósuló kölcsönösség és a bizalom. Az emberi kapcsolatokban áramló energia elősegítheti az egyén boldogulását, de egyúttal elősegítheti a kollektív cselekvést is, ezáltal egy egészséges és prosperáló társadalom fenntartását. Míg a pénzügyi tőke a használat során többnyire csökken, elfogy, a társadalmi tőke a használata által erősödik, gyarapodik.

Területrendezés: terület felhasználás szabályai, fizikai erőforrások felhasználása, térbeli-, fizikai rendszerek.

Településfejlesztés: falusi vagy városi szintű lakóhelyi egységekben a teljes településre, annak társadalmára, gazdaságára, épített és természeti környezetére vonatkozó tevékenységek rendszere, annak fejlesztése.

Településrendezés: a település műszaki-fizikai struktúrájának alakítása, fejlesztése.

Területfejlesztés: országos vagy regionális kiterjedésű tevékenység. Feladata a folyamatok figyelése, értékelése, a térbeli egyenlőtlenségek mérséklése, a beavatkozások irányainak meghatározása, a fejlesztési koncepciók kitalálása, összehangolása.

Transznacionális civil szervezetek: olyan országokon átívelő hálózatos szerveződések, amelyek a politikától távol tartják magukat, azzal nem foglalkoznak; teljes mértékben alkalmazkodnak, de legalábbis nyílt konfliktust nem vállalnak fel a helyi rezsimmal. Azért kerülnek minden ilyen konfliktust, hogy a saját ügyüket, tevékenységüket, küldetésüket a lehető legnagyobb hatékonysággal végezhessék (pl. Vöröskereszt).

Watchdog (őrkutya) funkció: többnyire olyan nonprofit szervezetekre, tevékenységekre használják ezt a jelzőt, amelyek *a hatalomnak, a döntéshozóknak, a törvényességnek, az ilyen tevékenységeknek a társadalmi-közösségi ellenőrzését vállalják, végzik.*